

Rokodelstvo nekoč in danes
v čezmejnem prostoru

Handwerk einst und heute im
grenzüberschreitenden Raum

Projektna naloga / Projektaufgabe

Regija Koroška / Region Koroška – SI

Obsotelje & Kozjansko – SI

Škofjeloško območje / Gebiet Škofja Loka – SI

Južna Koroška / Südkärnten – A

Slovenj Gradec, Rogatec, Škofja Loka, Klagenfurt/Celovec · Februar 2012

Naložba v vašo prihodnost

Operacijo delno financira Evropska unija
Evropski sklad za regionalni razvoj

Investition in Ihre Zukunft

Operation teilfinanziert von der Europäischen Union
Europäischer Fonds für regionale Entwicklung

AVTORICE / AUTORINNEN

Katarina Žagar, Podjetniški center Slovenj Gradec, d. o. o.

Jelka Pšajd, Nina Roškar in **Jasna Sok**, za/für: Javni zavod za kulturo, turizem in razvoj občine Rogatec

Marija Demšar in **Ana Pintar**, Razvojna agencija Sora d. o. o., Škofja Loka

Irena Destovnik in **Martina Piko-Rustia**, Slovenska prosvetna zveza / Slowenischer Kulturverband in/und Slovenski narodopisni inštitut / Slowenisches Volkskundeinstitut »Urban Jarnik«, Klagenfurt/Celovec

Uredila, lektorirala in pripravila povzetke / Redaktion, Lektorat und Zusammenfassung: Irena Destovnik
Prevedel / Übersetzung: Peter Wieser

VSEBINA / INHALT

Uvod

4

Einleitung

5

Katarina Žagar
REGIJA KOROŠKA

7

REGION KOROŠKA

11

Jelka Pšajd, Nina Roškar, Jasna Sok
OBSOTELJE IN KOZJANSKO

13

DIE REGIONEN OBSOTELJE UND KOZJANSKO

16

Marija Demšar, Ana Pintar
ŠKOFJELOŠKO OBMOČJE

18

GEBIET ŠKOFJA LOKA

22

Irena Destovnik, Martina Piko-Rustia
JUŽNA KOROŠKA

24

SÜDKÄRNTEN

28

PARTNERJI / PARTNER
SOFINANCERJI / KOFINANZIERUNG

31

UVOD

Čezmejni projekt Duo Kunsthandwerk: Rokodelska kulturna dediščina v čezmejnem prostoru včeraj, danes in jutri so skupaj pripravljali Podjetniški center Slovenj Gradec, LTO Blegoš iz Škofje Loke (ki se je pozneje pridružil Razvojni agenciji Sora), Mestna občina Slovenj Gradec ter Slovenska gospodarska zveza – SGZ in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik – SNI, oba iz Celovca. Za glavna cilja so si sprva zastavili evidentiranje domače in umetnostne obrti in skupno promocijo izdelovalk / izdelovalcev s projektega območja južne Koroške, Škofje Loke in regije Koroške. Po odločitvi, da poudarek projekta ne bo na gospodarstvu, temveč na kulturi, je SGZ projekt odstopila SNI, ta pa je k sodelovanju povabil obe osrednji kulturni organizaciji koroških Slovencev, Slovensko prosvetno zvezo – SPZ in Krščansko kulturno zvezo – KKZ. V Sloveniji je v projekt vstopil še Javni zavod za kulturo, turizem in razvoj občine Rogatec, cilji projekta pa so se usmerili v raziskavo rokodelskih dejavnosti in razvoj izdelkov.

Obe v projekt vključeni državi se razlikujeta v skrbi za rokodelsko kulturno dediščino in njene ustvarjalce. V Sloveniji¹ se za ohranjanje tradicije, posebnost obrti in strokovno pomoč ter izobraževanje zavzema Obrtno-podjetniška zbornica – OZS z 62 območnimi obrtnimi zbornicami. Kot naslednice cehov v njej delujejo strokovne sekcije, med njimi Sekcija za domačo in umetnostno obrt, kakor se od leta 1998 imenuje leta 1969 ustanovljeni Odbor za DUO pri OZS. Slovenija je z delovanjem Strokovne komisije za vrednotenje izdelkov domače in umetnostne obrti razvila dobro urejen sistem strokovnega vrednotenja izdelkov s podeljevanjem znaka kakovosti oziroma certifikata Rokodelstvo Art&Craft Slovenija. OZS si na predlog etnologa, dr. Janeza Bogataja, že nekaj let prizadeva tudi za vzpostavitev mreže desetih regijskih rokodelskih centrov z osrednjim v Ljubljani; načrtovani centri naj bi skrbeli za razvoj rokodelstva v posameznih regijah in izvajali podobne naloge, kot jih načrtujemo v mrežnih informacijskih centrih v okviru čezmejnega projekta DUO Kunsthandwerk.

Čeprav v Avstriji ni ene osrednje povezovalne ustanove, temveč izdelovalce in izdelke glede na kakovost vključujejo nekatera na zvezni in deželni ravni ustanovljena združenja in iniciative, pa se te že zavedajo, da je treba svoje člane izobraževati o pomenu nove interpretacije tradicionalnih rokodelskih znanj in veščin. Na zvezni ravni se najboljši avstrijski rokodelci združujejo v iniciativi Meisterstraße,² Kärntner Initiative Kunsthandwerk – KIKH pa člane sprejema na podlagi izvornih rokodelskih izdelkov. Posamezna lokalna združenja izdelovalke / izdelovalce povezujejo z namenom skupne promocije in trženja. V Mallnitzu npr. deluje center BIOS – Nationalparkzentrum Mallnitz, v Borovljah skupina »hondgmocht« – Ferlacher Kunsthandwerk, društvo Talente-Schmiede z Zg. Zilje pa združuje kulturo, umetnost in zdravje. Keramičarje in keramičarke združuje Keramikgruppe ELSA-Viktring/Vetrinj.

V nadaljevanju objavljamo poročila, v katerih projektni partnerji iz regij Koroška, Obsootelje in Kozjansko, s škofovloškega območja in iz južne Koroške poročajo o poteku in načinu raziskovanja, analizirajo raziskovalne rezultate, na kratko opisujejo zgodovino obrti in rokodelstva na posameznem območju ter podajajo razvojno vizijo. Iz poročil je mogoče poleg že navedenih razlik v skrbi za razvoj rokodelstva med Slovenijo in Avstrijo razbrati tudi posebnosti vsakega raziskovalnega območja. Poročilom v slovenskem sledijo povzetki v nemškem jeziku.

---

¹ <http://www.ozs.si>; <http://www.rokodelstvo.si>; 30. 1. 2012.

² Več o društvih in iniciativah v Avstriji v poročilu o južni Koroški.

EINLEITUNG

Das grenzüberschreitende Projekt DUO Kunsthandwerk: Handwerkliches Kulturerbe im grenzübergreifenden Raum gestern, heute und morgen wurde von folgenden Institutionen gemeinsam vorbereitet: Podjetniški center Slovenj Gradec, Lokale Tourismusorganisation Blegoš aus Škofja Loka (das sich später an die Entwicklungsagentur Sora angeschlossen hat), Stadtgemeinde Slovenj Gradec sowie Slowenischer Wirtschaftsverband (SGZ) und Slowenisches Volkskundeinstitut »Urban Jarnik« (SNI), beide aus Klagenfurt. Als Hauptziele wurden zunächst die Erfassung von Hausgewerbe und Kunsthandwerk sowie die gemeinsame Bewerbung der Erzeugerinnen und Erzeuger aus dem Projektraum Südkärnten, Škofja Loka und der Region Koroška (Slowenien) formuliert. Nach der Entscheidung, dass das Hauptaugenmerk des Projekts nicht auf der Wirtschaft, sondern auf der Kultur liegen soll, hat der Slowenische Wirtschaftsverband das Projekt dem Slowenischen Volkskundeinstitut abgetreten, und dieses hat seinerseits die zwei zentralen slowenischen Kulturorganisationen der Kärntner Slowenen, den Slowenischen Kulturverband (SPZ) und den Christlichen Kulturverband (KKZ) zur Mitarbeit eingeladen. In Slowenien ist dem Projekt die Öffentliche Anstalt für Kultur, Tourismus und Entwicklung der Gemeinde Rogatec beigetreten, und die Projektziele richteten sich auf die Erforschung der handwerklichen Tätigkeiten und die Produktentwicklung.

Die zwei im Projekt zusammenwirkenden Staaten unterscheiden sich in der Betreuung des handwerklichen Kulturerbes und der handwerklich Tätigen. In Slowenien³ setzt sich die Kammer für Gewerbe und Unternehmen OZS mit 62 Bereichskammern für die Erhaltung der Tradition, der Eigenart des Handwerks und die fachliche Beihilfe sowie Ausbildung ein. Als Nachfolger der Zünfte sind in ihrem Rahmen Fachsektionen tätig, unter ihnen die Sektion für Hausgewerbe und Kunsthandwerk, wie der 1969 gegründete Ausschuss für Hausgewerbe und Kunsthandwerk bei der Gewerbekammer seit 1998 genannt wird. Slowenien hat durch die Tätigkeit der Fachkommission zur Bewertung der Erzeugnisse von Hausgewerbe und Kunsthandwerk ein gut funktionierendes System der fachlichen Bewertung der Erzeugnisse durch die Verleihung eines Qualitätszeichens bzw. des Zertifikats Handwerk Art&Craft Slowenien entwickelt. Die Gewerbekammer ist auf Vorschlag des Ethnologen Dr. Janez Bogataj bereits seit einigen Jahren bestrebt, ein Netz von zehn regionalen Handwerkszentren mit einem zentralen Handwerkszentrum in Ljubljana zu errichten; die geplanten Zentren sollen für die Entwicklung des Handwerks in den einzelnen Regionen sorgen und ähnliche Aufgaben erfüllen, wie sie in den Netzinformationszentren im Rahmen des grenzüberschreitenden Projekts DUO Kunsthandwerk geplant sind.

Obwohl es in Österreich keine zentrale Verbindungsstelle gibt, sondern die Erzeuger und die Erzeugnisse je nach Qualität in einigen auf Bundes- und auf Landesebene gegründe-

---

³ <http://www.ozs.si>; <http://www.rokodelstvo.si>; 30. 1. 2012.

ten Vereinigungen und Initiativen zusammengeschlossen sind, sind sich diese bereits bewusst, dass ihre Mitglieder im Sinne einer Neuinterpretierung der traditionellen handwerklichen Kenntnisse und Fertigkeiten weitergebildet werden müssen. Auf Bundesebene sind die besten österreichischen Handwerker in der Initiative Meisterstraße⁴ zusammengeschlossen, während die Kärntner Initiative Kunsthandwerk (KIKH) Mitglieder auf Grundlage origineller Handwerkserzeugnisse aufnimmt. Einzelne lokale Vereinigungen verbinden die Erzeugerinnen und Erzeuger zum Zwecke der gemeinsamen Werbung und Vermarktung. In Mallnitz ist z. B. das Zentrum BIOS – Nationalparkzentrum Mallnitz tätig, in Ferlach die Gruppe »hondgmocht« – Ferlacher Kunsthandwerk, und der Verein Talente-Schmiede vereint Kultur, Kunst und Gesundheit im oberen Gailtal, interessierte KeramikerInnen sind im Verein Keramikgruppe ELSA-Viktring zusammengeschlossen.

In der Fortsetzung veröffentlichen wir die Berichte, in denen die Projektpartner der Regionen Koroška, Obsočje und Kozjansko, Škofja Loka und Südkärnten über den Fortgang und die Art der Erforschung Rechenschaft ablegen, die Forschungsergebnisse analysieren, kurz die Geschichte von Gewerbe und Handwerk in den einzelnen Bereichen darstellen und Entwicklungsperspektiven referieren. Aus den Berichten sind auch die Besonderheiten jedes Forschungsbereichs ersichtlich. Den Berichten in slowenischer Sprache folgen Zusammenfassungen in deutscher Sprache.

---

⁴ Mehr über die Vereine und Initiativen in Österreich im Bericht über Südkärnten.

REGIJA KOROŠKA

Izhodišče terenske raziskave

Koroška, ena najmanjših slovenskih regij, je hribovit svet treh dolin ob rekah Mislinji, Meži in Dravi, kjer se na zahodu dvigata Peca in Uršlja gora ter na drugi strani Zahodno Pohorje. Odmaknjena od večjih središč je uspela ohraniti bogato kulturno dediščino. Prepoznavnost regije se kaže tudi v bogati rokodelski ustvarjalnosti njenih ljudi, ki bodisi ohranjajo rokodelsko izročilo svojih dedov ali pa s sodobnimi oblikovnimi rešitvami gradijo lastno prepoznavno rokodelsko izraznost.

Na Koroškem, še zlasti na območju Mislinjske doline, je rokodelstvo zelo razširjeno. Na to je vplivala tudi vseslovenska bienalna razstava domačih in umetnostnih obrti, ki v Slovenj Gradcu, mestu Glasniku miru, poteka že od leta 1977. V letu 2012 bo razstava dobila evropski značaj, saj se bodo na njej poleg slovenskih izdelovalcev predstavili rokodelci iz 12 držav Evropske unije. Mednarodna razstava Art@Craft Europe 2012 poteka v okviru projekta DUO Kunsthandwerk in je tudi del projekta Maribor 2012 – Evropska prestolnica kulture partnerskega mesta Slovenj Gradec. V zadnjih letih je rokodelstvo močno vpeto v regionalno turistično ponudbo. Predvsem na območju Slovenj Gradca in širše Mislinjske doline obratujejo delavnice odprtih vrat, rokodelske izdelke je mogoče kupiti v turistično-informacijskih centrih in specializiranih trgovinah. Na številnih rokodelskih tečajih in delavnicah, v katere se vključuje vedno več občank in občanov, rokodelska znanja uspešno prenašamo na vse generacije. V Šmartnem pri Slovenj Gradcu poteka rokodelska turistična pot Po poti domačih obrti, ki pohodnike seznanja z mlinarsko, žagarsko in s kovaško obrtjo. Rokodelci se predstavljajo in prodajajo svoje izdelke tudi na tradicionalnih regijskih rokodelskih sejmih. Vedno pogostejši izziv za rokodelce je sodelovanje z oblikovalci; rezultati se kažejo v izvornih in kakovostnih protokolarnih in promocijskih darilih ter turističnih spominkih. Posamezne občine se zavedajo pomena rokodelske ustvarjalnosti in občane spodbujajo tudi z letnimi natečaji za izvorni turistični spominek; najboljše odkupijo za protokolarna darila.

Pridobivanje informacij

Sklop aktivnosti animiranja, dokumentiranja in vrednotenja tradicionalnih rokodelskih znanj smo na območju Koroške regije začeli izvajati oktobra 2010. Aktivnosti so zajemale pregled obstoječih pisnih virov rokodelske dediščine, dokumentiranje ljudskega rokodelskega izročila v vrtcih, šolah in domu za starejše ter izvedbo terenske raziskave. Do februarja 2012 smo na območju Koroške regije identificirali 130 nosilcev razvoja posameznih tradicionalnih rokodelskih znanj in v terensko raziskavo vključili 60 izdelovalcev izdelkov domače in umetnostne obrti. Aktivnosti dokumentiranja s tem niso končane, ampak se nemoteno nadaljujejo.

Podatke o informatorjih smo pridobivali iz registra izdelovalcev s pozitivnim mnenjem DUO pri Obrtno-podjetniški zbornici Slovenije, preko društev ter objav v medijih in na spletu, osebnih poznanstev in po priporočilu obstoječih rokodelcev na terenu. Obstoječe pisne vire smo poiskali v Koroškem pokrajinskem muzeju, knjigah in zbornikih, časopisnih člankih in na spletu.

V raziskavi so sodelovali registrirani rokodelci ter ljubiteljski izdelovalci izdelkov domače in umetnostne obrti, ki v krogu svoje družine nadaljujejo rokodelsko izročilo svojih prednikov. Intervju je obsegal vprašanja o sami rokodelski dejavnosti in izdelkih, izobrazbi rokodelca, delovnem okolju, orodju, surovinah in postopku izdelave, morebitnih sodelavcih, trženju izdelkov, povezovanju z drugimi rokodelci in njihovi viziji.

V terenski raziskavi sta poleg zaposlenih iz Podjetniškega centra Slovenj Gradec – Katarine Žagar, Mateja Podvratnika in Veronike Zupanc sodelovali zunanji sodelavki Ana Haberman in Nina Šisernik. Poleg izpolnitve vprašalnika smo postopke izdelave, orodja in izdelke tudi fotografsko dokumentirali ter v primeru strinjanja informatorja intervju tudi avdio dokumentirali.

Analiza terenskega dela raziskave

Od identificiranih 94 rokodelcev s pozitivnim mnenjem DUO jih je v raziskavi sodelovalo 45, preostali za mnenje (še) niso zaprosili. Struktura po spolu kaže, da prevladujejo ženske, teh je v raziskavi sodelovalo 40. Tudi sicer med vsemi identificiranimi rokodelci prevladujejo ženske. Starostna struktura kaže, da se z rokodelstvom ukvarja predvsem starejša generacija, številni upokojenci si z rokodelstvom zapolnijo prosti čas in hkrati večajo družinski proračun. V zadnjih letih je opazno povečano zanimanje mladih za izdelovanje sodobnih rokodelskih izdelkov. Največ v raziskavi sodelujočih rokodelcev prihaja iz Mestne občine Slovenj Gradec – 25 (tudi sicer je identificiranih rokodelcev največ v tej občini), pogovarjali smo se tudi z devetimi rokodelci iz občine Črna na Koroškem, z devetimi z Raven na Koroškem, s petimi iz občine Dravograd in občine Mislinja, tremi iz Radelj ob Dravi, dva rokodelca sta iz občin Mežica in Prevalje in po eden iz občin Muta in Podvelka. Maloštevilni rokodelci lahko preživijo samo z obrtjo, za večino, ki opravlja registrirano rokodelsko dejavnost, je to le dodaten vir dohodkov, preostali opravljajo dejavnost izključno ljubiteljsko, in izdelkov ne prodajajo, temveč jih izdelujejo zase in družino ali kot darilo prijateljem. Večinoma se obrti izučijo sami ali pa gre za prenos znanj iz roda v rod v krogu družine (predvsem pri domačih obrteh, kot so svečarstvo, lectarstvo in medičarstvo, necanje, rezbarstvo, pletarstvo, kvačkanje, vezenje, pletenje). Pri izdelovanju unikatnih izdelkov iz gline, fimo mase, stekla, polsti (filca) in klekljanju so se intervjuvanci dejavnosti naučili na rokodelskih tečajih in rokodelskih delavnicah bodisi v regiji ali zunaj nje. Nekaj rokodelcev, kot so npr. čevljar in kovači, je formalno izučenih.

Čeprav je kot material na Koroškem najbolj razširjen in dostopen les, tega po številu rokodelcev, ki iz njega ustvarjajo, niti ni zaznati. Intervjuvani rokodelci se ukvarjajo z različnimi obrtmi: umetnostnim, podkovnim in orodnim kovaštvom, medičarstvom, lectarstvom in s svečarstvom, z vezenjem, necanjem, s klekljanjem, kvačkanjem, pletenjem iz domače volne, z izdelovanjem *šiklnov*, pletenih košar iz leskovih viter in šibja, metel, snopov, pisank, papirnatih rož, povoščenih rož in lutk, uporabnih in okrasnih izdelkov iz stekla, gline, fimo mase, testa, lesa, suhega cvetja in zelišč, ipd. Predvsem mlajši rokodelci ustvarjajo unikatne uporabne in okrasne izdelke po lastnih idejnih zamislih, pri čemer uporabljajo tako naravne kot tudi umetne materiale (npr. fimo maso).

V društva se združujejo predvsem klekljarice; Društvo klekljaric Koroške združuje preko 100 klekljaric, ki preko sekcij delujejo na lokalni ravni. Tako Društvo kot posamezne sekcije skrbijo za izobraževanje svojih članic in prirejajo letne razstave. V Št. Janžu pri Radljah deluje Društvo za ohranitev kulturne dediščine in umetnosti, ki skrbi za ohranitev in prenos domačih obrti, značilnih za Zgornjedravsko dolino. Leta 2001 ustanovljeno društvo DURI, ki je s sedežem v Slovenj Gradcu povezovalo in izobraževalo koroške rokodelce ter tržilo njihove izdelke, ni več aktivno. Rokodelci večinoma tržijo izdelke doma, na rokodelskih sejmih, kot darila, v manjši meri je razvita prodaja preko lastnih delavnic/ateljejev in preko trgovinskih posrednikov ali interneta.

Skoraj vsi rokodelci si želijo prenašati svoje bogate izkušnje in rokodelska znanja na druge, predvsem mlade. S tem namenom smo januarja in februarja 2012 skupaj z izbranimi rokodelci za otroke v vrtcih pripravili program Spoznavamo rokodelstvo in ga izvedli v šestih enotah VVZ Slovenj Gradec. Sodelovalo je več kot 250 otrok.

Zgodovina rokodelstva in obrti na Koroškem

Z nekaj nad tisoč km² in okoli 75.000 prebivalci sodi pokrajina med manjše slovenske regije. V prejšnjih stoletjih se je tu razvilo rudarstvo, za njim pa sta se razcvetela železarstvo in lesna industrija. Na Pohorju je bilo razvito steklarstvo – glažutarstvo, na celotnem območju naj bi delovalo 16 glažut. V Hudem kotu v bližini Ribnice na Pohorju je v 18. in 19. st. stalo pet steklarn, glažuta v Mislinjskem grabnu naj bi nastala med letoma 1750 in 1780 (Varl 2006: 32–33). Steklarna v Josipdolu je bila ustanovljena konec 18. st. in je kot zadnja pohorska steklarna svoje peči ugasnila leta 1909 (Varl 2006: 41–44). Steklarna je obratovala tudi na Legnu pri Slovenj Gradcu. Med Pohorjem in Kozjakom so bile pomembne obrti: kamnoseštvo (kamnolomi v Josipdolu in Hudem kotu), pridelava in obdelava lanu, lesarstvo, furmanstvo in flosarstvo. Za potrebe železarstva, fužinarstva in kovaštva se je na Koroškem zelo razvilo oglarstvo. Na območju Mislinje (Potočnik 2010: 214) je bilo največ podkovnih in orodnih kovačij.

Hribovita Koroška je znana po samotnih kmetijah, celkih, kjer so zaradi težje dostopnosti in izoliranosti kmetje marsikaj izdelali in pripravili doma, kot npr. leseno orodje in posodje, pohišstvo, pletli košare, tkali laneno platno, ki so ga gospodinje nato izvezle, ter tako hkrati tudi razvijali domače obrti. Poleg obdelovanja zemlje so kmetje izkoriščali naravno bogastvo – les. Les so rabili za gradnjo hiš in gospodarskih poslopij, za kuhanje oglja in za žagan les. To je povzročilo tudi razvoj žagarstva, saj je imela vsaka bogatejša kmetija poleg kovačije tudi svojo žago. Razvito je bilo tudi tesarstvo, koroški in pohorski kozolci (Turičnik 1992: 36) so prave mojstrovine tesarske obrti.

Leta 1749 so na Ravnah na Koroškem (Guštanju) ustanovili obrtni ceh, ki je najprej povezoval le krojače, pozneje pa vse obrtnike trga in okolice. V 17. in 18. stoletju so na reki Meži in njenih pritokih delovale fužine, razvito je bilo železarstvo, rudarjenje, kuhanje oglja, gozdarjenje in obrtno kovaštvo. Na območju Mežiške doline je konec 19. stoletja delovalo 28 mlinarjev, 26 čevljarjev, 11 mizarjev, obratovalo je 10 žag, 6 urarjev, 4 tesarji, 3 kolarji, 2 sodarja, 3 sodarji, 2 klobučarja in drugi. Pred 1. svetovno vojno je v Mežiški dolini poslovalo 7 kovačev (Oder 1992: 109–114).

Kmetje so si povečevali zaslužek s kuhanjem oglja in z delom v glažutah. Razvijala se je mlinarska obrt, saj je imela na Pohorju predvsem zaradi obilice vode mlin za domačo predelavo skoraj vsaka kmetija (Potočnik 2010: 213). Na slovenjgraškem območju je leta 1745 v mlinih delalo 27 mojstrov, 14 pomočnikov in šest vajencev (Turičnik 1992: 18). V Mislinjski dolini je na potoku Dovžanka v obdobju med obema vojnama delovalo okrog 20 mlinov (Rapuc 1998: 49) in 250 različnih vodnih objektov (mlinov, žag, oljarn, kovačnic, elektrarn).

Slovenj Gradec je bilo od nekdaj znano obrtniško in trgovsko središče. Zasluge za razcvet obrti v ima tudi sejemska dejavnost. Sejmi so se v Slovenj Gradcu prirejali že v srednjem veku, ko je kraj leta 1251 prejel tržne, leta 1267 pa še mestne pravice. Sejemska dejavnost je prinašala veliko denarnega prometa. Zaradi razvoja posojanja denarja so Slovenj Gradec obiskovali trgovci, obrtniki in menjalci denarja od drugod. Prvi znani slovenjgraški obrtnik je bil kovač Martin (1391). V začetku 15. stoletja se med premožnejšimi meščani omenjajo krznar, kovač, zlatar in drugi, pozneje pa še usnjar, čevljar, kovač sekir, mesar, suknar, stolar. Sredi 16. st. je v Slovenj Gradcu živelo 43 družin, 29 jih je imelo obrtniške priimke. Sredi 18. st. je bilo v mestu več kot 150 mojstrov in vajencev različnih obrtnih strok (usnjarji, mlinarji, kovači, čevljarji, mizarji, lončarji, ipd.) (Turičnik 1980: 9–11).

Obrtniki so bili člani cehov, cehovski red pa je vseboval pravila, ki so jih morali spoštovati. Obrtniki različnih strok in pomočniki v Slovenj Gradcu in na podeželju so morali prebrati obrtni red vsake *kvatre* – štirikrat letno. Iz cehovskega reda med drugim izvemo: mizarški pomočnik, ki želi postati mojster, mora narediti omaro, ključavničarski pomočnik ključavnico s tremi ključi, strugarski pomočnik pa kolovrat. Na slovenjgraškem območju je

bilo v 17. st. največ krojačev, sledili so čevljarji, kovači, usnjarji (Turičnik 1992: 18). V tem obdobju postanejo pomembni mojstri umetne obrti: pozlatarji, pasarji, rezbarji in mizarji. Močne so bile tudi podobarske delavnice, vendar pa je ohranjenih le malo teh izdelkov (Turičnik 1992: 50). V Slovenj Gradcu sta bila razvita tudi sedlarstvo in tapetništvo. Obdelovanje lesa je potekalo v številnih mizarskih delavnicah, v 2. pol. 19. st. je v Pamečah delovala tudi stolarna. Iz Slovenj Gradca so v svet odhajali spretni obrtniki, med katere sodi tudi Mattheus Cerdonis de Windischgretz, prvi slovenski tiskar.

V prvi polovici 20. st. je v Mislinjski dolini delovalo (Arhiv Zbornice ... in Potočnik 1987: 55–56) 23 kovačev in podkovačev, dva izdelovalca žag in mlinov, pet kolarjev, 35 žagarjev, sodar, 14 mizarjev, dva izdelovalca cementnih izdelkov, izdelovalec opeke, ključavničar, 20 čevljarjev, 20 mlinarjev, slaščičar, medicar in svečar ter drugi obrtniki (krojači, šivilje, peki, mesarji, trgovci, gostilničarji, izdelovalec harmonik, gumbov, lesenih žebeljev, ipd.). V Slovenj Gradcu so imeli svojo obrt tudi urarji, klobučarji, znani sta bili lončarska obrt in kamnoseštvo. Dandanes v mestnem jedru Slovenj Gradca še obratujeta Pergerjeva svečarska, lectarska in medicarska delavnica ter Levovnikova čevljarska delavnica.

Vizija

Tradicija rokodelstva na Koroškem, predvsem na območju Mislinjske doline, je bogata. Čeprav so določene obrti že skoraj zamrle, se v zadnjih letih vedno več izdelovalcev, tudi mlajših, spogleduje s sodobnim rokodelskim ustvarjanjem, ki sodi v sam vrh slovenske rokodelske ustvarjalnosti. Porcelan Catbriyur, ki ga izdelujeta in po celem svetu prodajata zakonca Katja Jurgec in Jure Bricman, lectarske, medicarske in svečarske mojstrovine družine Perger, ki nastajajo v sodelovanju z oblikovalcem Oskarjem Kogojem, sodelovanje steklarskega mojstra z akademskim slikarjem Klavdijem Tutto in modno oblikovalko mag. Stanko Blatnik, umetnostno kovaštvo Vlada Zupančiča, unikatne in izvirne lesene igrače Dimitrija Krajnca in Maksa Ariha, nesnovna dediščina Koroške v likih Damijane Mithans in Zale Valenčak, unikatni uporabni in okrasni predmeti iz keramike Marije Rudolf, Saše Djura Jelenko, Ane Haberman in drugih, so samo nekateri med njimi. Koroške oblikovalke tekstilij povezujejo rokodelstvo z modnim oblačilnim ustvarjanjem (polst, čipka). Ljudsko rokodelsko izročilo ohranjajo v številnih društvih in ga izvirno vpletajo v obogatitev regijske turistične ponudbe. Izzivi, ki nas čakajo v okviru Mrežnega informacijskega centra za domačo in umetnostno obrti oz. Rokodelskega centra Koroške se tako nanašajo predvsem na izobraževalno, oblikovalsko, povezovalno, promocijsko in tržno dejavnost. S tem bomo lahko organizirano poskrbeli za prenos znanj na mlajše generacije ter hkrati spodbujali razvoj kakovostnih in dovršeno oblikovanih rokodelskih izdelkov.

Viri in literatura

- ARHIV Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, fasc. 332, 20 enot (Mislinjska dolina).
- BOGATAJ, Janez: *Ustvarjalna Slovenija: Mojstrovine na stičišču evropskih Alp, Mediterana in Panonske nižine*. Ljubljana: Darila Rokus, 2005.
- BOGATAJ, Janez: Razstava domačih in umetnostnih obrti v Slovenj Gradcu in razvoj rokodelskih dejavnosti na Koroškem. V: *Etnologija in regije: Koroška*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2007.
- GAMS, Ivan: *Pohorsko Podravje: Razvoj kulturne pokrajine-Pohorsko Podravje*. Ljubljana: SAZU, 1959.
- LAH, Marija: *Koroška – barvitost dolin*. V: *Etnologija in regije: Koroška*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2007.
- MEH, Anica: »Je pušelj narjen ...« : Narodopisni utrinki iz Mislinjske doline. Podgorje: samozaložba, 2005.
- ODER, Karla: Občina Ravne na Koroškem: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20 stoletje. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992.
- POTOČNIK, Jože idr.: *Zbornik Občina Mislinja*. Mislinja: Občina, 2010.

- POTOČNIK, Jože idr.: *Monografija Slovenj Gradec in Mislinjska dolina I*. Slovenj Gradec: Galerija N. Kolar, 1992.
- POTOČNIK, Jože: Prispèvek k zgodovini obrti v občini Slovenj Gradec. V: 15 let Obrtnega združenja Slovenj Gradec. Slovenj Gradec: Obrtno združenje Slovenj Gradec, 1987.
- RAPUC, Brigita: *Poročilo etnološke skupine*. Mislinja: Mladinski raziskovalni tabor, 1998.
- TURIČNIK, Tone idr.: *Slovenj Gradec*. Slovenj Gradec: Skupščina občine, Izobraževalna skupnost in Kulturna skupnost, 1981.
- TURIČNIK, Tone idr.: *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina*. Slovenj Gradec: Galerija N. Kolar, 1992.
- VARL, Valentina: *Pohorsko steklo – steklo z dušo: Oris steklenih izdelkov in steklarstva na Pohorju*. Maribor: Pokrajinski muzej, 2006.
- MAKAROVIČ, Marija idr.: *Črna in Črnjani*. Črna na Koroškem: Krajevna skupnost Črna na Koroškem, 1986.
- MAKAROVIČ, Marija: *Strojna in Strojanci*. Založba Mladinske knjižice, 1982.

REGION KOROŠKA

Auf die Erhaltung und Verbreitung des Handwerks in der Region Koroška wirkt sich auch die alle zwei Jahre stattfindende Hausgewerbe- und Kunsthandwerkausstellung aus, die seit 1977 in Slovenj Gradec stattfindet; mit Open-door-Workshops und einem reichen Angebot an Erzeugnissen ist das Handwerk Teil des reichhaltigen touristischen Angebots. Die handwerklichen Kenntnisse werden in Kursen und Workshops weitergegeben, und die Handwerker nehmen mit ihren Erzeugnissen an den traditionellen Handwerksmessen teil. In Šmartno bei Slovenj Gradec führt der Touristenpfad »Auf den Wegen des Hausgewerbes« die Wanderer in die Mùllerei, die Sägerei und das Schmiedehandwerk ein.

Die Mitarbeiter des Unternehmerzentrums Slovenj Gradec haben mit den zwei externen Mitarbeiterinnen die schriftlichen Quellen gesichtet, die handwerkliche Überlieferung in den Kindergärten, Schulen und Seniorenheimen dokumentiert und eine Feldforschung in den Gemeinden der Region Koroška durchgeführt. Es wurden 130 Träger traditioneller handwerklicher Kenntnisse erfasst und 60 registrierte und Hobbyhandwerker dokumentiert.

Die interviewten Handwerker befassen sich mit dem Kunstschmiedehandwerk, dem Huf- und dem Werkzeugschmiedehandwerk, der Metherstellung, der Lebzelterei und der Kerzenmacherei, mit Stickerei, mit Netzstickerei (der Herstellung von Netzspitzen), der Klöppelei, Häkelei, Strickerei mit selbstgemachter Wolle, der Schindelmacherei, der Korbflechterei mit Haselgerten und -ruten, dem Binden von Besen und Garben, dem Bemalen von Ostereiern, dem Herstellen von Papierblumen, Wachsblumen und Puppen, von Gebrauchs- und Ziergegenständen aus Glas, Ton, Fimo-Masse, Teig und Holz, von Trockenblumen und Kräutern.

In den vergangenen Jahrhunderten entwickelte sich in der Region der Bergbau, danach das Hüttenwesen und die Holzindustrie, im 18. und 19. Jahrhundert gab es am Pohorje-Gebirge zahlreiche Glashütten, die letzte in Josipdol wurde 1909 geschlossen. Zwischen dem Pohorje und dem Kozjak waren die Steinmetzerei, der Anbau und die Verarbeitung von Flachs, die Holzwirtschaft, das Fuhrwesen und die Flößerei entwickelt, für den Bedarf des Eisenhüttenwesens und der Schmieden auch die Köhlerei.

Die Bauern auf ihren einsamen Höfen stellten selbst Holzwerkzeug, Geschirr und Möbel her, sie flochten Körbe, webten Leinen und bestickten es. Aus Holz, dem weitverbreitetsten natürlichen Rohstoff, wurden Häuser und Wirtschaftsgebäude gebaut, das Sägewesen war entwickelt. Der Verdienst wurde durch Köhlerei und Arbeit in den Glashütten aufgebessert. Es entwickelte sich das Müllergewerbe, wegen des Wasserreichtums besaß am Pohorje fast jeder Bauernhof eine Mühle.

Im 17. und 18. Jahrhundert waren an der Mieß und ihren Zuflüssen Hüttenwerken in Betrieb, das Eisenhüttenwesen, der Bergbau, die Köhlerei, die Forstwirtschaft und das Schmiedegewerbe waren entwickelt. Im Mießtal waren Ende des 19. Jahrhunderts Müllerei, Schuhmacherei, Tischlerei, das Schmiedehandwerk entwickelt, zehn Sägewerke waren in Betrieb, in den Quellen sind auch sechs Uhrmacher, drei Wagner und ein Hutmacher angeführt.

Slovenj Gradec, im Mittelalter auch wegen der Messetätigkeit ein Gewerbe- und Handelszentrum, erhielt 1251 das Marktrecht und 1267 das Stadtrecht; es wurde von Kaufleuten, Handwerkern und Geldwechslern besucht. In den Quellen ist 1391 als erster Gewerbetreibender der Schmied Martin vermerkt. In der Stadt wirkten im 17. Jh. neben zahlreichen Schneidern, Schustern und Gerbern auch Vergolder, Gürtler, Holzschnitzer, Tischler und Bildschnitzer. Mitte des 18. Jh. lebten mehr als 150 Meister und Lehrlinge – Gerber, Müller, Schmiede, Schuster, Tischler, Töpfer, aber auch Sattler, Tapetenmacher und Holzbearbeiter – in der Stadt. Unter den Gewerbetreibenden waren auch Uhrmacher und Hutmacher, bekannt waren weiters das Töpfergewerbe und die Steinmetzerei. Aus der Stadt gingen Gewerbetreibende in die Welt, unter ihnen Mattheus Cerdonis de Windischgretz, der erste slowenische Drucker. Auch heute noch sind im Stadtzentrum Pergers Kerzenmacherei, Lebzelterei und Metmacherei, die Schuhmacherei Levovnik und das Glaserstudio Gostečnik in Betrieb.

Zahlreiche zeitgenössische handwerkliche Erzeugnisse aus der Region Koroška sind auch aufgrund der Zusammenarbeit der Handwerker mit anerkannten Designern in der Spitze des slowenischen handwerklichen Schaffens zu finden. Auch zahlreiche Vereine sorgen für die handwerkliche Überlieferung und binden sie in das Fremdenverkehrsangebot ein. Auf das Netzinformationszentrum DUO bzw. das Handwerkszentrum Koroška warten vor allem Bildungs-, Design-, Vermarktungs- sowie gemeinschaftsbildende Aktivitäten, womit auf organisierter Basis für die Überlieferung der Kenntnisse auf jünger Generationen sowie für die Entwicklung hochwertiger und ästhetisch gestalteter Handwerkserzeugnisse gesorgt werden wird.

OBSOTELJE IN KOZJANSKO

Pridobivanje informacij

Evidentiranje delujočih rokodelcev sega že v čas delovanja in obstoja Muzeja na prostem Rogatec, in to z namenom sodelovanja s posamezniki, ki vodijo različne rokodelske delavnice za obiskovalce in v njih prikazujejo različne rokodelske dejavnosti. Obsežnejšo raziskavo smo raziskovalke začele konec leta 2010 s pregledovanjem arhivskega gradiva v celjskem arhivu in fotografskega materiala v Slovenskem etnografskem muzeju ter s pregledom pisnih virov. Terensko delo smo opravljale med februarjem in avgustom 2011, naknadno pa smo šle na teren še decembra in tako končale nedokončano evidentiranje. Pridobljeno terensko gradivo smo urejale med junijem in avgustom, skupne sklepe pa oblikovale septembra in oktobra 2011.

Informacije o nekdanjih obrteh in rokodelstvu smo črpale iz člankov in raziskav, objavljenih v različnih knjigah in publikacijah, prav tako pomembno pa je bilo pridobivanje informacij na terenu: evidentiranje delujočih rokodelcev (in obrtnikov) ter zbiranje ustnih informacij o nekdanjih obrteh in domačih dejavnostih s Kozjanskega in iz Obsotelja v občinah Šmarje pri Jelšah, Podčetrtek, Kozje, Bistrica ob Sotli, Rogatec in Rogaška Slatina. Skupaj smo evidentirale in dokumentirale 44 rokodelk in rokodelcev (fotografirale in avdio-dokumentirale), tri rokodelce pa smo posnele s kamero (izdelovanje brezovih metel in grabelj, keramičarstvo in rezbarstvo). Hkrati smo na terenu pridobivale tudi informacije o nekdanjih rokodelcih in fotografirale »ostanke« materialne dediščine oziroma rokodelskih del v stavbarstvu (prezračevalne line na gospodarskih objektih, kamnite portale), ki so to območje zaznamovali z likovnimi presežki v ornamentiranju. Spraševale pa smo tudi po tistih nekdanjih rokodelcih in njihovih veščinah, ki v preteklosti niso bili nikjer formalno evidentirani.

Analiza terenskega dela raziskave

Ugotavljamo, da so nekatere obrti popolnoma izginile ali pa so se, ker ni bilo naslednika, komaj ohranile. V 21. stoletju so se v glavnem ohranile tiste veščine in znanja, ki nadaljujejo tradicijo izdelovanja predmetov za lastne potrebe in vsakdanje in praznične potrebe okolja. Ne smemo spregledati potreb ohranjanja rokodelstva v turistične namene. Na obravnavanem območju imajo naslednike nekateri rokodelci iz nekdanj prevladujočih dejavnosti (steklarstva, keramičarstva, rezbarstva, kovaštva). Zelo pomembni so tudi ustvarjalci, ki se z nekaterimi domačimi dejavnostmi ukvarjajo ljubiteljsko ali kot z dopolnilno dejavnostjo (pletarstvo, zeliščarstvo, medicarstvo, izdelovalke rož iz sekanega in krep papirja). Pridelavo in predelavo lanu bi bilo smiselno združiti z vezenjem, ki je med ženskami še vedno zelo živo in priljubljeno, nekateri tovrstni izdelki pa dosegajo izredno visoko kakovost in so izdelovalke zanje pridobile tudi certifikate Rokodelstvo Art&Craft Slovenija.

Danes lahko tako na Kozjanskem kot v Obsotelju govorimo o obnovljenih, aktivnih, na novo razvitih ali ohranjenih naslednjih rokodelskih veščinah, obrteh, domačih dejavnostih in znanjih, dokumentiranih za potrebe projekta: izdelovanje papirnatih rož (tudi s sekanjem papirnatih cvetov s posebnimi kovinskimi sekači); kamnoseštvo (obdelava kamna); vezenje; brušenje (in graviranje) stekla; lončarstvo (keramičarstvo); pletarstvo (iz šibja, rogoze in ličja); kovaštvo; rezbarstvo; predenje volne in pletenje; oglarstvo; žganje apna; izdelava uporabnih spominkov iz prešanega cvetja; zeliščarstvo; medicarstvo; kuhanje marmelad, likerjev; peka kruha v krušni peči; priprava lokalne kulinarike (različne pogače, juhe: *slivojek*, *mlinčova potica*, *kozjanska korenjeva juha*, *zavihječa*, *ajdovi krapki* ...); izdelovanje brezovih

metel in grabelj; iskanje vodnih izvirov s šibo (bajalico); izdelava vitražev (slikano okno, sestavljeno iz barvnih stekel, ki so med seboj povezana s svinčenimi trakovi).

Zgodovina obrti in rokodelstva v Obsotelju in na Kozjanskem

V Rogatcu je bila v drugi polovici 14. st. obrt močno razvita. Razvoj obrti so regulirali trški in državni predpisi. Na Kozjanskem in v Obsotelju je v t. i. gozdnih steklarnah ali glažutarnah steklarska tradicija izpričana že v 18. st. Ker so bili jugovzhodni predeli Kozjanskega in Obsotelja v 20. st. odmaknjeni od slovenskih gospodarskih in prometnih tokov, so relativna osamitev in slabe prometne zveze ter od preloma iz 19. v 20. st. izrazite migracije v industrijska središča negativno vplivale na razvoj obrtne dejavnosti, izjema so bili le strnjena naselja ali trgi (Šlibar 1991: 205). Ko so leta 1908 Grobelno povezali z Rogatcem, tega pa po prvi svetovni vojni s Krapino, se je struktura obrti začela spreminjati. Pojavljati so se začele nove, živele in razvijale pa so se tudi domače obrti, ki jih je pospeševala že avstrijska zakonodaja o zaščiti »hišne industrije« s konca 19. stoletja, usmerjena v reševanje težkih socialnih razmer na podeželju.

Zelo je bilo razvito pletarstvo iz šibja. Leta 1885 so ustanovili posebno zadrugo za gojenje pletarske vrbe, ki jo je podpirala c. k. kmetijske družbe za Štajersko (v Gradcu).⁵ V Rogatcu so v tem času ustanovili pletarsko zadrugo, ki je z uporabo posebne ameriške cepljene pletarske vrbe vplivala na razvoj pletarstva v celotni regiji (Šlibar 1991: 207). Območje je bilo znano tudi po bogati oglarski dejavnosti, z njo pa je bilo povezano tudi furmanstvo. Največ možnosti zaslužka so dajali kamnolomi, zlasti znano je bilo ročno pridobivanje naravnih brusnih kamnov v Sv. Roku pri Rogatcu. Kozjansko je bilo znano tudi po lončarjih. V okolici Pilštanja pa je še v prvi polovici 20. stoletja delovala kamnoseška delavnica. Kamnoseška dejavnost se je odlikovala po bogatem portalnem krašenju, po katerih je prepoznavnih veliko zgradb na Pilštanju.

Po drugi svetovni vojni (zlasti v 2. polovici 20. stoletja) je obrtništvo z Zakonom o nacionalizaciji in negativnim odnosom države do zasebne lastnine in iniciative nazadovalo. Na nazadovanje obrtne dejavnosti so verjetno vplivali tudi pospešena industrializacija bližnjih večjih mest in trgov in migracijski tokovi, zaradi katerih se je število prebivalstva v tem delu regije znatno zmanjšalo (Šlibar 1991: 207–208). Še v drugi pol. 20. stoletja so delovale naslednje obrti: kovaštvo, mizarstvo, tesarstvo, kolarstvo, tkalstvo, čevljarstvo, šiviljstvo in krojaštvo, lončarstvo, sodarstvo, usnjarstvo, zidarstvo, opekarstvo, furmanstvo, cvetličarstvo – izdelovanje rož iz blaga. Prejo, močno razširjeno žensko dejavnost, je uničila tekstilna industrija. Ženske v dolinah so predle lanene, ženske v višje ležečih krajih pa volnene niti. Omenjene obrti so bolj ali manj hitro začele izginjati v šestdesetih letih 20. stoletja.

Pri posameznikih so se domače dejavnosti ohranile predvsem zaradi lastnih potreb na kmetiji ter šibkejšega gospodarskega in materialnega stanja. S svojo spretnostjo, iznajdljivostjo in večino ročnega dela so gospodarji (*frajkinclerji*) z materialom iz domačega okolja izdelovali v vsakdanjem in prazničnem življenju uporabne izdelke. Te (samooskrbne) večšine so bile: vezanje lončenih loncev, popravljanje krušnih peči, izdelovanje rož iz krep papirja, kuhanje žganja, iskanje vodnega izvira z bajalico, pokrivanje strehe s slamo, pletenje vrvi, pletenje iz koruznega ličja, izdelovanje metel iz sirka, pletenje iz šibja, sodarstvo, izdelovanje lesenih jarmov, izdelovanje lesenih grabelj, pletenje bičev, žganje apna, vezenje, pletenje iz volne. Od hiše do hiše so hodili potujoči rokodelci: prodajalci vrvi s ptujskega konca, krošnjarji iz Dalmacije – *dalmatarji*, *dalmatinci*, brusači – ponavadi Cigani, rešetarji iz Ribnice in popravljavci emajliranih loncev, ki so z žico vezali tudi lončeno posodje.

---

⁵ O več desetletnem načrtnem izobraževanju v pletarstvu glej tudi Štamcar 2006.

Vizija

Na Kozjanskem in v Obsotelju se je ohranilo veliko različnih tradicionalnih rokodelskih obrti in domačih dejavnosti ter znanj in veščin, vendar pa v posameznih rokodelskih dejavnostih ni dovolj nosilcev za njihovo ohranitev in razvoj.

Posebnost obravnavanega območja so bogato okrašene prezračevalne line iz glinene opeke na gospodarskih poslopih. V zvezi z vzorci na okrasju je treba razmisliti, kje in kako jih lahko uporabimo na sodoben način. Z delujočimi rokodelci bi bilo treba navezati še trdnjše stike in jih pri delu in izobraževanju še dodatno stimulirati, da bi svoja znanja prenašali na mlajše in bi tako omogočili tudi odprtje novih delovnih mest. Omenjeni rokodelci so namreč zelo dobri promotorji predstavitev sodobnih oblik nekdanjih obrti. Lokalni rokodelci bi morali imeti čim več priložnosti za javno predstavitev svojih dejavnosti in bi lahko tudi s pomočjo kritike gradili pozitiven odnos do svoje ljubiteljske dejavnosti.

Prav tako bi bilo mogoče v Rogatcu in okolici spodbujati pletarstvo, poraja pa se vprašanje o načinu spodbude (in ali bi si ljudje tega sploh želeli) in vrsti izdelkov, ki bi bili danes tržno uspešni – prav v tem segmentu lahko nadaljnji razvoj projekta DUO Kunsthandwerk igra neprecenljivo vlogo. Z upoštevanjem dveh sodobnih pojavov, vračanja k rabi naravnih materialov in vedno širšega zavedanja o pasteh potrošništva, bi lahko razvijali izdelke, ki bi s povezovanjem »tradicije« in »sodobnosti« izdelovalce močneje umestili v njihovo neposredno okolje in globalne tokove, s tem pa bi tako kupci kot uporabniki pridobili senzibilnost za posameznost v globalnem in spodbudo za odgovorno potrošništvo.

Opazamo tudi, da nosilke rokodelskega znanja, nekoč moške dejavnosti, postajajo ženske. Ker pa je danes v Obsotelju in na Kozjanskem vse manj rokodelcev in rokodelk s tradicionalnimi rokodelskimi veščinami in znanjem, je zelo pomembno na lokalni ravni ohranjati pozitiven in spodbujevalen odnos do rokodelske dediščine.

Viri in literatura

- HOSTNIK, Božena: Prevoznništvo, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 9*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1993.
- KOROPEC, Jože: Srednjeveško gospostvo Rogatec. *ČNZ* 45(1), 1974.
- KRIŽNAR, Naško (ur.): *Živa kulturna dediščina se predstavi*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2010.
- KURET, Niko: Planina pred poldrugim stoletjem, v: *Med Bočem in Bohorjem*. Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, 1984.
- LAJH, Emil: Nekateri problemi v Rogatcu med drugo svetovno vojno, v: *2. Muzejska poletna delavnica Rogatec '94*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1995.
- LAPORNIK, Alenka in Asta Otavnik: Rokodelstvo, obrti in domače dejavnosti, v: *Kaj boš v takih bregih s šajtrgo*. Šentjur: Zavod Etno-eko, 2008.
- LOZAR ŠTAMCAR, Maja: Pletarske šole v Sloveniji. *Kronika* 54, 2006.
- PREMRL, Božidar: Ložanski kamen in kamnarji, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 93*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1993.
- ROMIH, Jože: Šmarska obrt, v: *Med Bočem in Bohorjem*. Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, 1984.
- ROŽENBERGAR, Tanja: Kambrus, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 93*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1993.
- SMERDEL, Inja: Mati naša, daj nam danes naš vsakdanji kruh!: O izdelovanju, prodaji in rabi žrmelj v odmaknjenih predelih Slovenije. *Etnolog* 12, 2002.
- SOK, Jasna: *ETSEO – 20. stoletje: Občina Šmarje pri Jelšah*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991.
- SOK, Jasna: Lončarstvo v Podsredi in okolici; Lončena posoda v spominu uporabnikov, v: *Raziskovalna delavnica Podsreda 95, 96*. Podsreda, Ljubljana: Kozjanski park, ZOTKS – Gibanje znanost mladini, 1996.
- ŠLIBAR, Vladimir: Obrt in domača dejavnost v Obsotelju, *Celjski zbornik*, 1991.
- ŠLIBAR, Vlado: Domača obrt v okolici Rogatca, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 93*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1993.
- ŠLIBAR, Vlado: Pivsko posodje na območju občine Rogatec, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 2000*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 2001.
- ZAKOŠEK, Iris: Celjsko slovensko obrtno društvo 1918–1941. *ČZN* (67)1–2, 1996.

DIE REGIONEN OBSOTELJE UND KOZJANSKO

Die Erforschung des Schrift- und Fotomaterials sowie die Feldforschung zur Erfassung der aktiven Handwerker im Rahmen des Projekts DUO Kunsthandwerk stellt in den Regionen Obsotelje und Kozjansko nur die Fortsetzung der Forschungstätigkeit für Zwecke des Freilichtmuseums Rogatec dar. Die Ethnologinnen Jelka Pšajd, Nina Roškar und Jasna Sok haben 44 aktive Handwerker und Gewerbetreibende im Feld erfasst und dokumentiert und Informationen über ehemalige Gewerbe und Hausgewerbe in den Gemeinden Šmarje pri Jelšah, Podčetrtek, Kozje, Bistrica ob Sotli, Rogatec und Rogaška Slatina gesammelt.

Festgestellt wurde, dass sich jene Kenntnisse und Fertigkeiten erhalten haben, die die Tradition der Herstellung von Gegenständen des eigenen Bedarfs sowie des Alltags- und Feiertagsbedarfs der Umgebung oder für touristische Zwecke fortführen. Heute sind folgende handwerklichen Fertigkeiten, Gewerbe, Hausgewerbe und Kenntnisse erneuert, aktiv, neuentwickelt oder erhalten: Herstellung von Papierblumen, Steinhauerei, Stickerei, Glaschliff (und -gravur), Töpferei (Keramik), Korbflechtereie (mit Weidenruten, Schilf und Bast), Schmiedehandwerk, Holzschnitzerei, Spinnen und Stricken, Köhlerei, Kalkbrennerei, Erzeugung von Souvenirs aus Pressblumen, Kräuterheilkunde, Lebzelterei, Einkochen von Marmeladen und Likörherstellung, Brotbacken im Brotbackofen, Zubereitung von lokalen Gerichten, Herstellung von Reisbesen und Rechen; Wüschelrutengängerei und Vitrageverglasungen.

Quellen belegen, dass in Rogatec das Gewerbe bereits in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts stark entwickelt war. In den Regionen Kozjansko und Obsotelje befasste man sich schon im 18. Jahrhundert mit der Glasverarbeitung. Die relative Isolation und schlechte Verkehrsverbindungen sowie eine ausgeprägte Abwanderung in die Industriezentren haben sich im 20. Jahrhundert negativ auf die Entwicklung des Gewerbes ausgewirkt, eine Ausnahme bildeten nur die geschlossenen Siedlungen und Märkte. Nach der Herstellung der Verbindung von Grobelno nach Rogatec im Jahre 1908 sowie nach dem Ersten Weltkrieg von Rogatec nach Krapina entwickelten sich neue Gewerbearten, aber auch das bereits von der österreichischen Gesetzgebung geförderte Hausgewerbe lebte und entfaltete sich.

Die Ende des 19. Jahrhunderts gegründete Korbflechtergenossenschaft beeinflusste durch den Einsatz der veredelten amerikanischen Korbweide die Entwicklung der Korbflechtereie in der gesamten Gegend. Mit der weitverbreiteten Köhlerei war das Fuhrgewerbe verbunden, am meisten Verdienst brachten jedoch die Steinbrüche, insbesondere die händische Gewinnung von Naturwetzsteinen in Sv. Rok bei Rogatec. Die Region Kozjansko war wegen ihrer Töpfer bekannt, und in der Nähe von Pilštajn war noch in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts eine Steinmetzwerkstatt tätig.

In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts ging das Gewerbe wegen des Nationalisierungsgesetzes, des negativen Verhältnisses des Staates zum Privateigentum, der beschleunigten Industrialisierung der nahen größeren Städte und Märkte sowie der Abwanderung zurück. In den 60er Jahren des 20. Jahrhunderts begannen folgende Gewerbe zu verschwinden: Schmiedehandwerk, Tischlereie, Zimmerei, Wagnerei, Spinnerei, Weberei, Schuhmacherei, Nähereie und Schneiderei, Töpferei, Fassbinderei, Gerbereie, Maurerei, Ziegemacherei, Kärrnerei und Stoffblumenherstellung.

Zu den Hausgewerbearten, die sich wegen des Eigenbedarfs am Bauernhof und der schlechteren wirtschaftlichen und materiellen Lage erhalten haben, gehören: das Binden von irdenen Töpfen, die Reparatur von Brotbacköfen, die Herstellung von Krepppapierblumen, die Schnapsbrennerei, die Wüschelrutengängerei, die Strohdachdeckerei, die Seilerei, die Maisblattflechtereie, die Wurzelbesenherstellung, die Bastflechtereie, die Fassbinderei, die Herstellung von Holzjochen und Holzrechen, die Peitschenflechtereie, die Kalkbrennerei sowie das Sticken und Stricken mit Wollfaden.

Bei der Planung der Erhaltung und Entwicklung handwerklicher Tätigkeiten im erfassten Gebiet kann auch das am 16. Juli 2011 eröffnete Zentrum für Hausgewerbe und Kunsthandwerk im Freilichtmuseum in Rogatec eine wichtige Rolle spielen. Unter anderem ist eine Neuinterpretation der reich verzierten Lüftungsluken aus Tonziegeln bei Wirtschaftsgebäuden, die fotografisch dokumentiert wurden, und die Förderung der Korbflechterei mit marktgängigen Flechtprodukten zu überlegen. Die Rückbesinnung auf natürliche Werkstoffe und das gesteigerte Bewusstsein über die Konsumfallen könnten die Herstellung von handwerklichen Erzeugnissen fördern, mit denen sowohl Hersteller als auch Käufer eine Sensibilität für das Einzelne im Globalen und ein verantwortliches Konsumverhalten entwickeln könnten. Und nicht zuletzt müssen die mitwirkenden Handwerker zur Übertragung ihrer Kenntnisse auf Jüngere angeregt werden, was auch zur Eröffnung neuer Arbeitsplätze beitragen könnte.

ŠKOFJELOŠKO OBMOČJE

Pridobivanje informacij

V Škofji Loki smo se na raziskovalni del projekta DUO Kunsthandwerk začeli pripravljati že septembra 2010, obsežno terensko raziskavo pa smo končali februarja 2011. Podatke o informatorjih smo pridobivali z objavami v medijih, s pomočjo društev ter po priporočilu naših sogovornikov na terenu. V raziskavo smo poleg članov Sekcije DUO pri Območni obrtni zbornici – OOOZ Škofja Loka vključili tudi številne obrtnike, ki svojo dejavnost opravljajo zgolj ljubiteljsko ali pa so bili v rokodelstvu dejavni v preteklosti. Zajeli smo širok spekter različnih rokodelskih znanj, od tradicionalnih do sodobnejših. Zanimala nas je tehnična plat obrti, starejši sogovorniki pa so nam predstavili tudi zgodovinski, socialni in duhovni vidik življenja in znanj rokodelcev.

Na terenu je raziskovala ekipa študentk etnologije in kulturne antropologije, udeleženk etnološkega raziskovalnega tabora, nekaj pogovorov pa so opravile samostojno. S sogovorniki so naredile polstrukturirane intervjuje in na podlagi tako pridobljenih prikazov in opisov rokodelskih znanj izpolnile terenske topografske liste. Pozornost smo namenili predvsem natančnemu opisu posameznih delovnih postopkov, raznolikim orodjem in izdelkom ter narečnemu izrazoslovju. Prikazane večšine, orodja in izdelke smo fotografsko dokumentirali.

Analiza terenskega dela raziskave

V raziskavo smo zajeli 84 nosilcev rokodelskih znanj na območju občin Škofja Loka, Železniki, Gorenja vas - Poljane in Žiri, kar je le del rokodelcev z našega območja, kjer je rokodelska ustvarjalnost zelo razširjena. V občini Škofja Loka smo se pogovarjale z 19 rokodelci, v občini Gorenja vas - Poljane s 14, v občini Železniki z 28 in v občini Žiri z 21 ustvarjalci. Pogovarjali smo se tudi z dvema rokodelcema z Loškega, ki trenutno živita v Ljubljani. Med intervjuvanimi rokodelci je 41 žensk in 43 moških. Med nosilci tradicionalnih obrtnih znanj prevladujejo starejši, medtem ko sodobnejše interpretacije tradicionalnih znanj in v tem okolju neznana obrtna znanja zanimajo mlajše ustvarjalce. Največ znanj se je prenašalo iz roda v rod, nekaj mojstrov se je izučilo v mojstrskih delavnicah, veliko ljubiteljev je svojo rokodelsko žilico odkrilo šele po upokojitvi. Le redki med njimi se preživljajo zgolj z obrtjo. Za večji del rokodelskih izdelkov so intervjuvani rokodelci pridobili certifikat Art&Craft Slovenija.

Projekt so ljudje pozitivno sprejeli in rokodelci v njem radi sodelujejo, le redke izjeme so sodelovanje iz različnih razlogov odklonile.

Zgodovina obrti in rokodelstva na Škofjeloškem

Škofjeloško območje je v pisnih virih prvič omenjeno leta 973 v darilni listini, s katero je nemški cesar Oton II. freisinškemu škofu Abrahamu daroval ozemlje na sotočju Selške in Poljanske Sore ter v Selški in Poljanski dolini. Kot mesto se Škofja Loka omenja leta 1274. V mestu so večinoma živeli trgovci in obrtniki, saj so bila mesta in trgi

že od nekaj središča obrti in trgovine. Saj bomo že med prvimi meščani našli obrtnike, ki so bili gotovo številčnejši od trgovcev v pravem pomenu besede; zakaj tedaj so se v glavnem bavili s trgovino le rokodelci, ki so prodajali svoje izdelke. Vendar je značilno za srednjeveške razmere, da obrt takrat na splošno ni delala predmetov za daljni izvoz, marveč je krila predvsem le potrebe mesta in sosednjega podeželja (Blaznik 1994: 3).

Že v 14. st. se je med mestom in podeželjem razvila »borba, ki naj bi zagotovila meščanom prednost pred kmečkimi prebivalci tako v obrti kot v trgovini« (Blaznik 1994: 3). Na podeželju so se poleg stalnih obrtnikov z obrtjo ukvarjali še potujoči rokodelci, predvsem pa revnejši sloji, ki niso imeli dovolj zemlje za preživetje. Na širšem škofjeloškem območju je bila taka tipična obrt sitarstvo, ki je zaposlovala velik del revnejšega prebivalstva v vaseh med Škofjo Loko in Kranjem (Ibid.).

Proti koncu 15. st. so se obrtniki v Škofji Loki začeli združevati v cehe. Freisinški škof je cehovske pravice podelil najprej krojačem, nato še čevljarjem, usnjarjem in krznarjem ter lončarjem (Blaznik 1960: 84). Cehovstvo je zaznamovalo ne le gospodarsko, temveč tudi kulturno in socialno življenje, in pripomoglo, da je Škofja Loka postala upravno in obrtniško-trgovsko središče loškega ozemlja, hkrati pa eno najrazvitejših mest v širšem slovenskem prostoru. Večina mestnega prebivalstva je bila obrtniškega stanu in je vodila tudi trgovino (Gorišek 1961: 165). Cehi so v dobi tehnološkega napredka zavirali razvoj gospodarstva in so bili v času Ilirskih provinc ukinjeni. V Škofji Loki so se številni cehi ohranili v obliki cerkvenih bratovščin še kar nekaj časa po ukinitvi.

Rokodelstvo je bilo na Škofjeloškem močno zastopano tudi v naslednjih stoletjih. V 18. in 19. st. sta bila v Železnikih zelo razvita fužinarstvo (Pavšič 2006: 99–14; 2007: 128–146) in sodarstvo (Trojar in Demšar 2008: 205–214), v Žireh čevljarstvo (Stanonik 1971: 128–146), v Škofji Loki pa klobučarstvo (Sterle 1978: 96–113), glavnikarstvo (Sterle 1976: 86–108), platnarstvo (Sterle 1980: 131–150) in barvarstvo (Sterle 1979: 95–106). Kot dodaten vir zaslužka se je predvsem podeželsko prebivalstvo na celotnem škofjeloškem območju ukvarjalo s klekljanjem (Bogataj 1970: 180–196).

Razširjenost gojenja lanu na Škofjeloškem je iz urbarjev razvidna že v 12. st.; lan je bil pogosta podložniška dajatev (Sterle 1980: 131). Škofja Loka je bila v dobi loškega gospostva trgovski center gorenjskega platnarstva. Ne ve se, kdaj so v Škofji Loki ustanovili tkalski ceh, ki je deloval še sredi 18. st., ko je bila na višku tudi škofjeloška trgovina s platnom. Proti koncu 19. st. se je vedno bolj uveljavljal bombaž, ročno tkanje pa je izpodrinilo strojno. Pomanjkanje blaga med prvo svetovno vojno je platnarstvu in pridelavi lanu prineslo nekaj let vzpona, obrt pa je med vojnoma dokončno zamrla (Ibid.: 134–135).

V Škofji Loki se je ob platnarstvu konec 18. ali v začetku 19. st. razvilo s Češkega in Moravskega preneseno barvarstvo, po loško *firbarstvo* (Gorišek 1959: 158). Barvarski mestni predel je bilo predmestje Karlovec. V začetku 20. st. so barvarstvo opustili (Sterle 1979: 105).

Med nekdanje obrtnike v Škofji Loki spadajo tudi glavnikarji. Glavnikarstvo so po ustnem izročilu v Škofjo Loko prinesli Tolminci in Vipavci sredi 18. st., najbolj znani in številčni glavnikarji v mestu pa so bili Puštalci. Poleg glavnikov so izdelovali tudi žlice, koščene ročaje za vilice, oselnike, konjske glavnike in sprehajalne palice (Sterle 1976: 86, 99–100). V začetku 2. polovice 20. st. so tu delovali le še trije glavnikarski mojstri, pridruženi Obrtno nabavni in prodajni zadrugi v Kranju. Trije sinovi zadnjega glavnikarskega mojstra Alojza Bernika so obrt nadaljevali z izdelovanjem glavnikov iz umetnih mas, tradicionalni postopek izdelave pa je s tem zamrl (Ibid. 96 in 106).

Med obrtmi, ki so izšle iz cehovskih organizacij, je bila od srede 18. st. med vodilnimi klobučarska obrt (Gorišek 1958: 173). Poleg klobukov so izdelovali še copate, rokavice in škornje. Glavne surovine za izdelavo klobučevine so bile ovčja volna ter goveja in zajčja dlaka (Sterle 1989: 38). Tradicijo klobučarstva je v Škofji Loki nadaljevalo leta 1921 ustanovljeno podjetje Šešir.

Svoj pečat so v rokodelski dediščini Škofje Loke pustile tudi redovnice. Najprej klarise, od leta 1782 pa uršulinke, ki so od klaris prevzele izdelovanje lecta – v modelih oblikovanega medenega testa, ki so ga Ločani poimenovali »nunski lect«. V kuharskih tečajih v organizaciji redovnic se je znanje priprave in izdelave »ta malega kruhka« razširilo med ljudi. V Škofji

Loki se je uveljavila izdelava medenega kruhka z modelčki, v vaseh Poljanske in Selške doline pa ročna izdelava kruhkov (Sterle 1981: 245–262).

Na Škofjeloškem je bilo zelo razširjeno čipkarstvo. Središča so nastala v Žireh, Sovodnju, Gorenji vasi in Železnikih. Zaradi izobraževanja je kakovost klekljanih izdelkov rasla, to pa je omogočilo odpiranje trgovin s čipkami; leta 1921 jih je na Škofjeloškem delovalo 13. Po drugi svetovni vojni se je klekljanje obudilo s pomočjo krajevnih ljudskih odborov; takrat je bilo v Žireh okrog 850 klekljaric, v Sovodnju 200, v Gorenji vasi 600, v Lučinah 100, v Poljanah 100, na Trebiji 80 in v Železnikih 50. Preprodajo čipk je prevzelo ljubljansko podjetje Dom, ki je čipke odkupovalo preko zadrug (Sterle 1984: 83).

Selška dolina se je dolga stoletja razvijala pod vplivom fužinarstva. Jelovica in okoliški hribi, bogati z železovo rudo, so spodbudili freisinške škofe, da so mu v Selški dolini že od 13. st. namenjali vse več pozornosti. Pod vplivom posebnih svoboščin, ki so jih železarjem podeljevali zemljiški gospodje, in izkušenih kovačev in železarjev iz Furlanije se je fužinarstvo v Železnikih začelo razvijati po novih metodah, tako da so se Železniki do srede 14. st. razvili v pomembno gospodarsko središče (Pavšič 2006: 108). Tudi loški kovači so s pridom izkoriščali bližnje vire surovin. Med njimi so bili žebjarji, fužinski in umetnostni kovači, izdelovalci sekir, kovači posode in kuhinjskega pribora ter ključavničarji. Izdelovali so tudi podkve, kmečka orodja ter kovaške polizdelke – železne cevi in palice (Ferle 1987: 87; Mohorič 1956: 103). Kovaštvo je zahtevalo tudi redno oskrbo z ogljem, ki so ga kuhali kmetje v hribih Selške in Poljanske doline (Ferle 1987: 92). Splošni družbenoekonomski razvoj je fužinarstvo in kovaštvo potiskal v ozadje. Leta 1902 je plavž v Železnikih po napornem kljubovanju industrijski revoluciji ugasnil (Pavšič 2006: 107), v 2. polovici 20. st. pa so redke kovačije na Loškem delovale le še kot servis za kmečko orodje, ker je konje in »furmanstvo« dotlej že pogoltnil tehnološki napredek.

Sodarstvo je še ena med obrtni, katerih center je bil v Selški dolini, in sicer na območju Selc in Železnikov (Rudno, Češnjica). Tu se je razvijalo v povezavi z železarstvom, fužinarji so za svoje izdelke potrebovali embalažo, v kateri so jih lahko tovorili. Sode so izdelovali iz smrekovega lesa. Leta 1902 so sodarji ustanovili samostojno sodarsko zadrugo, ki je v različnih oblikah obstajala do leta 1963, ko so prenehali s sodarsko dejavnostjo. Prvi udarec je sodarstvo doživelo že s koncem železarstva v Železnikih, dokončno pa je propadlo, ko so tovarne za hranjenje in prevoz tovora začele uporabljati plastično in kartonasto embalažo (Trojar in Demšar 2008: 205–214).

V zadnjih desetletjih 19. st. se je v Žireh zelo hitro razvilo čevljarstvo. Prvi čevljarji so svojo dejavnost opravljali kar v domači hiši, le redki so imeli delavnico, do prve svetovne vojne pa so kmetje čevljarja povabili na dom. Usnje so priskrbeli kmetje sami, čevljar pa je s seboj prinesel orodje in čevljarski stol. Ko je čevljar odšel delat h kmetu, so rekli, da gre *po paura*, v *štiele* ali v *štire* (Stanonik 1973). Leta 1947 so se številne zasebne čevljarske delavnice združile v čevljarske zadruge, iz njih se je nato pozneje razvila Tovarna čevljev Žiri, leta 1951 preimenovana v Alpino (Internetni vir 1).

Ustanovitev Obrtnonadaljevalne šole leta 1889 v Škofji Loki je pomemben korak v prenašanju obrtnih znanj. Kmalu je postal vpis vajencev vseh obrti v obrtno šolo obvezen (ZAL 1892).

Leta 1936 so združenja obrtnikov iz Škofje Loke, Železnikov, Gorenje vasi in Žirov organizirala prvo zelo odmevno obrtno-industrijsko razstavo z več spremnimi prireditvami, izdali pa so tudi knjigo. Obrtna razstava je bila tudi spodbuda za nadaljnje zbiranje obrtniških predmetov – že zbrani predmeti Franceta Planine so namreč spodbudili profesorski ceh v Škofji Loki, da so v naslednjem letu ustanovili muzejsko društvo, ki je nato zbiralo predmete za Loški muzej (Volčjak 1991: 11). Loški obrtniki so ob odprtju razstave po več kot 150 letih od zadnje postavitve uprizorili Škofjeloški pasijon, v katerem lahko zaznamo svojstven preplet razvoja obrti in kulturnega utripa na Loškem (ZAL 1936).

Zanimivo je, da so v Škofji Loki že v 80. letih prejšnjega st. želeli urediti Center dediščine slovenskih obrtnikov – pobudo za ureditev Centra v prostorih Kašče⁶ je leta 1986 dalo Obrtno združenje. Smernice Centra je pomagal oblikovati dr. Janez Bogataj, ki je v prostorih Kašče predvidel središče, kjer bi se sodobnost srečevala z obrtniško dediščino. Prostor naj bi bil zbirališče rokodelcev in ne le osamljen muzej, a se je pri uresničevanju ideje zataknilo (Volčjak 1991: 14–15).

Vizija

Tradicija rokodelstva na Škofjeloškem je bogata. Obširna terenska raziskava nam je omogočila vpogled v trenutno stanje na terenu, iz podatkov pa črpamo ideje za nadaljnje delo, izvedbo delavnic, srečanj in razstav. Podatki in materialni dokazi o nekaterih že zamrlih obrteh so ohranjeni v muzejih, pisni viri pa so shranjeni v arhivu. Veliko število aktivnih rokodelcev (bodisi ljubiteljev bodisi profesionalcev) dokazuje bogato ustvarjalnost in spretnost. Predvsem je na Škofjeloškem bogat nabor rokodelcev, ki ustvarjajo z lesom, med starejšimi prebivalci je še zelo živo znanje pletarstva; za njegovo ohranjanje vidimo velik potencial tudi v okviru Centra DUO. Na celotnem območju je zelo razširjeno tudi klekljanje, ki se med mlade generacije prenaša s številnimi tečaji in šolami, klekljarice pa so združene tudi v več društvih.

Z odprtjem Centra domače in umetnostne obrti v Škofji Loki so rokodelci dobili prostor, kjer lahko svoje izdelke predstavijo širšemu krogu obiskovalcev, se med seboj povezujejo ter izmenjajo znanja in izkušnje.

Viri in literatura

- BLAZNIK, Pavle: O Obrti v Škofji Loki v srednjem veku. *Loški razgledi* 7, 1960: 80–87.
- BLAZNIK, Pavle: *O cehih na Slovenskem*. Škofja Loka: Loški muzej, 1994 [1940].
- BLAZNIK, Pavle: O podeželski obrti na loškem ozemlju od začetka 16. stoletja. *Loški razgledi* 6, 1959: 91–97.
- BOGATAJ, Andreja: Klekljarstvo v Železnikih. *Loški razgledi* 47, 2000: 133–151.
- FERLE, Mojca: Kovači v Škofji Loki. *Loški razgledi* 34, 1987: 87–103.
- GORIŠEK, Doroteja: Loški klobučarji. *Loški razgledi* 5, 1958: 173–177.
- GORIŠEK, Doroteja: Barvarska obrt v Škofji Loki. *Loški razgledi* 6, 1959: 158–166.
- GORIŠEK, Doroteja: Usnjarska obrt v Škofji Loki. *Loški razgledi* 8, 1961: 165–171.
- HAZLER Vito: Nesnovna dediščina Slovenije. V: Damjana Prešeren, Nataša Gorenc (ur.), *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2005, 5–7.
- Kašča, http://www.slovenia.info/?arhitekturne_znamenitosti=2645&lng=1, 9. 2. 2012 (Internetni vir 2).
- MOHORIČ, Ivan: Pravila bratovščine kovačev in ključavničarjev v Škofji Loki iz leta 1678. *Loški razgledi* 3, 1956: 103–108.
- PAVŠIČ, Tjaša: Etnološki pogled na fužinarsko rodbino Globočnik ter delavce, zaposlene v fužinarstvu, v Železnikih v 19. stoletju, 1. in 2. del. *Železne niti* 3, 2006: 99–145; *Železne niti* 4, 2007: 73–98.
- RAMOVŠ, Anton: Apnenice na Praprotnem v Selški dolini. *Loški razgledi* 7, 1960: 75–79.
- STANONIK, Marija: Čipkarstvo v Žirovski kotlini. *Loški razgledi* 17, 1970: 180–196.
- STANONIK, Marija: Zgodovina žirovskega čevljarstva. *Loški razgledi* 18, 1971: 128–146.
- STANONIK, Marija: O čevljarskem poklicu in o življenju čevljarjev v Žireh. *Loški razgledi* 10, 1973: 206–221.
- STERLE, Meta: Glavnikarstvo od sredine 18. stoletja do sredine 20. stoletja na Loškem. *Loški razgledi* 23, 1976: 86–108.
- STERLE, Meta Sterle: Klobučarska obrt v Škofji Loki od srede 18. do srede 20. stoletja. *Loški razgledi* 25, 1978: 96–113.
- STERLE, Meta: Barvarska obrt od srede 18. do začetka 20. stoletja na Loškem. *Loški razgledi* 26, 1979: 95–106.
- STERLE, Meta: Platnarstvo na Loškem od sredine 18. stoletja do danes. *Loški razgledi* 27, 1980: 131–150.
- STERLE, Meta: Mali kruhek na Loškem. *Loški razgledi* 28, 1981: 245–262.
- STERLE, Meta: *Občina Škofja Loka: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1984.

⁶ Kašča, ki je v prvotni obliki stala že pred potresom leta 1511 in je bila del mestnega obzidja, je bila poleg gradu najpomembnejše poslopje zemljiških gospodov, saj so v njej shranjevali vse naturalne dajatve. Danes je v njej stalna galerija akademskega slikarja Franca Miheliča, v kleti pa so gostinski lokali (Internetni vir 2).

- STERLE, Meta: *Vodnik po zbirkah: 1939–1989: Ob 50-letnici*. Škofja Loka: Loški muzej, 1989.
- TROJAR, Matevž in Filip Demšar: Sodarji sklenili, sodarji nar'dili, sodarji popili. *Železne niti* 5, 2008: 205–214.
- VEIDER, Janez: Vodič po Crngrobu. V: Ivanka Porenta Aleš (ur.), Crngrob in okoliške vasi. Crngrob idr.: Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše, SV. Duh, Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica, 1998, 13–114.
- VOLČJAK, Marija: *Loška obrt*. Škofja Loka: Obrtna zbornica Škofja Loka, 1991.
- ZGODOVINA Alpine, <http://www.alpina.si/si/alpina/?v=zgodovina>, 7. 9. 2011 (internetni vir 1).
- ZGODOVINSKI arhiv Ljubljana, enota v Škofji Loki, ŠKL 63, t. e. 132, Obrtno nadaljevalna šola 1973–1918, Vpis v šolo, l. 1892.
- ZGODOVINSKI arhiv Ljubljana, enota v Škofji Loki, fond Spomina na 1. Obrtno-industrijsko razstavo v Škofji Loki, 12. 7. do 16. 8. 1936.

GEBIET ŠKOFJA LOKA

Die Teilnehmerinnen des ethnologischen Forschungscamps haben 84 Handwerker aus den Gemeinden Loka, Železniki, Gorenja vas – Poljane und Žiri besucht, und zwar Mitglieder der Sektion für Hausgewerbe und Kunsthandwerk bei der regionalen Gewerbekammer Škofja Loka sowie Hobbyhandwerker und ehemalige Handwerker, Träger von traditionellen und zwitgenössischen handwerklichen Fertigkeiten, und haben die Arbeitsverfahren, Werkzeuge, Erzeugnisse und Dialektbezeichnungen erfasst. Sie haben festgestellt, dass nur wenige vom Gewerbe allein leben können. Die Träger der traditionellen Gewerbe sind ältere Menschen, die jüngeren interessieren sich für die moderne Interpretation der traditionellen Kenntnisse; ein beträchtlicher Teil der Handwerkserzeugnisse trägt das Zertifikat Rokodelstvo Art&Craft Slovenija (Handwerk Art&Craft Slowenien).

Gewerbe- und Handelszentren waren im Mittelalter Märkte und Städte, die mit dem ländlichen Umland, wo sich Gewerbetreibende, fahrende Handwerker und Arme mit dem Gewerbe befassten, um die Vorherrschaft des Gewerbes kämpften. Ende des 15. Jahrhunderts begannen sich die Gewerbetreibenden in Zünften zusammenzuschließen; zunächst die Schneider, dann die Schuster, Gerber, Kürschner und Töpfer. In der Epoche der Zünfte war Škofja Loka das Verwaltungs-, Gewerbe- und Handelszentrum des Loka-Gebietes. Nach der Auflösung der Zünfte in der Zeit der Illyrischen Provinzen erhielten sich einige Zünfte als kirchliche Bruderschaften. Im 18. und 19. Jahrhundert waren in Železniki die Eisenverhüttung und die Fassbinderei entwickelt, in Žiri die Schuhmacherei, in Škofja Loka die Hutmacherei (diese Tradition wird seit 1921 von der Firma Šešir – Kammacherei, Leinenweberei und Färberei fortgeführt); sehr verbreitet war die Spitzenklöppelei.

Die Ursulinen, die 1782 in die Stadt kamen, haben von den Klarissen die Lebzelterei übernommen und in Kochkursen den Leuten die Herstellung des »kleinen Brotes« beigebracht.

Das Zentrum der Spitzenherstellung waren Žiri, Sovodenj, Gorenja vas und Železniki. Im Jahre 1921 gab es im Loka-Gebiet 13 Geschäfte für Spitzen. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde die Klöppelei von den örtlichen Volksausschüssen wiederbelebt, den Zwischenhandel der Spitzen übernahm die Laibacher Firma Dom.

In Železniki, das wegen der Eisenverhüttung bereits Mitte des 14. Jahrhunderts ein Wirtschaftszentrum war, verlöschte der letzte Hochofen 1902. Die Schmiede in Škofja Loka nutzten sowohl Eisenerz als auch Holzkohle, das die Bauern aus dem Selca- und dem Poljana-Tal förderten und herstellten. Nach dem Zweiten Weltkrieg waren die Schmieden nur noch Servicestationen für bäuerliches Werkzeug.

Da die Hammerwerker für den Transport der Erzeugnisse Fässer aus Fichtenholz benötigten, entwickelte sich in Selce und Železniki die Fassbinderei; ihr Ende wurde durch den Niedergang des Hüttenwesens und die Einführung von Plastik- und Kartonverpackungen verursacht.

Zahlreiche private Schusterwerkstätten vereinigten sich 1947 zu Schustergenossenschaften, aus denen sich später die Schuhfabrik Žiri entwickelte, die 1951 in Alpina umbenannt wurde.

Für die Übertragung von gewerbliche Kenntnissen war die Gründung der Gewerbefortbildungsschule wichtig, die 1889 in Škofja Loka eröffnet wurde; die Einschreibung der Lehrlinge aller Gewerbe wurde bald obligat. 1936 organisierten die Gewerbevereinigungen aus Škofja Loka, Železniki, Gorenja vas und Žiri die erste Gewerbe- und Industrieausstellung. Diese initiierte die Gründung eines Museumsvereins und das Sammeln von Exponaten für das Museum von Škofja Loka.

Obwohl materielle Belege und schriftliche Quellen über einige ehemalige Gewerbe heute nur noch in Museen und Archiven zu finden sind, zeugen die zahlreichen aktiven Berufs- und Hobbyhandwerker im Gebiet von Škofja Loka von einer reichen Schaffenskraft der Region. Die meisten Handwerker befassen sich mit holzverarbeitenden Gewerben, mit Korbflechtereie und Klöppelei, die die Jungen in Kursen und Schulen erlernen, und die Klöpplerinnen versammeln sich in zahlreichen Vereinen.

Durch die Eröffnung des Zentrums für Hausgewerbe und Kunsthandwerk im Zentrum von Škofja Loka am 1. Oktober 2011 haben die Handwerker einen Raum erhalten, wo sie ihre Erzeugnisse einem größeren Besucherkreis präsentieren, sich zusammentun und Kenntnisse und Erfahrungen austauschen können, während die Ergebnisse der Feldforschung bei der Planung der weiteren Arbeit, der Durchführung von Workshops, Treffen und Ausstellungen hilfreich sein werden.

JUŽNA KOROŠKA

Izhodišče terenske raziskave

Pri pripravi projekta so sodelujoči partnerji sprva za glavna cilja čezmejnega projekta navedli evidentiranje domače in umetnostne obrti in skupno promocijo izdelovalk / izdelovalcev iz južne Koroške, Škofje Loke in regije Koroške. Za južno Koroško sta Slovenska gospodarska zveza – SGZ in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik – SNI za cilja navedla izdelavo novih prepoznavnih kvalitetnih spominkov z novo motiviko in sporočilom, ki naj bi opozorili tudi na prisotnost slovenskega jezika in kulture na južnem Koroškem, in trženje rokodelskih izdelkov skupaj z domačimi kmečkimi izdelki (npr. za poslovna darila, darila za rojstne dneve in druge priložnosti). Ko se je projekt iz gospodarstva usmeril v kulturo, je SGZ izstopila, SNI sta se pridružila Slovenska prosvetna zveza – SPZ in Krščanska kulturna zveza – KKZ, cilji projekta pa so se usmerili v raziskavo rokodelskih dejavnosti in razvoj izdelkov.

Pridobivanje informacij

Informacije o zgodovini obrti in rokodelstva, ki smo jih pridobile v seznamu virov in literature navedenih predvsem etnoloških in drugih kulturoloških raziskav, smo dopolnile s terensko raziskavo. Po dvojezični javni predstavitvi projekta januarja 2011 so se nam po poročanju v slovenskih in nemških medijih oglasili izdelovalke in izdelovalci iz celotne Koroške. Na tako razširjenem projektu območju terenska raziskava ni bila možna, zato smo se osredotočili na pilotno raziskavo v južni Koroški in tiste izdelovalke in izdelovalce, ki so se sami oglasili. Ker stanje in možnosti razvoja domače in umetnostne obrti na Koroškem nakazujejo potrebo po dodatnem raziskovanju, bomo to hkrati z dokumentiranjem nadaljevali. Večino razgovorov na območju južne Koroške, predvsem s slovensko govorečimi, je opravila Irena Destovnik, etnologinja s SPZ, del intervjujev s slovensko govorečimi in razgovore z nemško govorečimi pa Ana Beno, Ana Bezek in Hanna Erklavec (SNI in KKZ). Informacije smo pridobivale z usmerjenimi intervjuji in s fotografiranjem delovnih postopkov in izdelkov. Pogovarjale smo se s 60 rokodelkami in rokodelci.

Analiza terenskega dela raziskave

Opravljen raziskava kaže bistvene značilnosti sodobnega razvoja domače in umetnostne obrti in omogoča celosten vpogled na tovrstno ustvarjalnost na Koroškem, ki v taki obliki še ni bil opravljen in predstavljen javnosti.

Najštevilčnejša skupina izdelovalk / izdelovalcev se z rokodelstvom ukvarja iz veselja do ustvarjalnosti, njihovi izdelki so namenjeni domači rabi, sorodnikom in prijateljem ali pa dobrodelnim prireditvam. Večina med njimi precej časa posveča izpopolnjevanju znanja.

Manjša skupina izdelovalk / izdelovalcev ima registrirano obrt. Svojo tržno usmerjeno dejavnost v nemškem jeziku promovirajo z zloženkami in s predstavitvami na spletni strani; v čezmejnem projektu se je izkazala nujnost dvojezične promocije in predstavitve.

V posebno skupino umeščamo ustvarjalke in ustvarjalce, ki izhajajo iz tradicionalnih rokodelskih tehnik in veščin, so pa presegli zgolj umetnostno obrt in se uveljavljajo kot umetniki.

Med materiali, s katerimi in iz katerih ustvarjajo, prevladujejo les (rezbarstvo, lesostrugarstvo, sodarstvo), glina (keramika in porcelan), volna in bombaž (preja, pletenje, kvačkanje, polstenje, izdelava igrač iz česane volne, klekljanje) ter tekstil (klasično šivanje, šivanje otroških oblačil in copat iz ostankov, šivanje medvedkov, izdelava krpank, vezenje, slikanje na svilo). Sledijo kovine (umetnostno kovaštvo, graverstvo, izdelava okrasnih izdelkov),

kamen (uporabni in okrasni izdelki, nakit), steklo (okrasni izdelki iz taljenega stekla in izdelki v tiffany tehniki), vosek (vlivanje sveč iz čebeljega in odpadnega voska) in usnje (sedlarstvo). Dokumentirale smo še ročno izdelovanje papirja, ročno poslikavo okrasnih predmetov, čebelarstvo, peko kruha v krušni peči in stiskanje lanenega in konopljinca olja.

Obiskale smo tudi nekaj nekdanjih rokodelcev, ki so se z rokodelstvom ukvarjali kot s hišno dejavnostjo: npr. pletarstvo in izdelovanje gumbov iz roževine.

Iz uvodnega članka in člankov drugih projektnih partnerjev je razviden način skrbi za razvoj domače in umetnostne obrti v Sloveniji, za povezovanje rokodelcev in strokovno delo z njimi. Avstrija tovrstne skrbi in povezovanja ne pozna, posamezna državna in deželna združenja in iniciative vključujejo izdelovalce in izdelke glede na kakovost. Združenje Meisterstraße⁷ na državni ravni združuje najboljše avstrijske rokodelske mojstre in jih predstavlja z namenom, da »prispeva k renesansi avstrijske rokodelske kulture«; vanjo je vključen le en mojster iz Koroške.⁸ V leta 1985 ustanovljenem društvu Kärntner Initiative Kunsthandwerk – KIKH o sprejemu članov žirija odloča na podlagi skrbne izdelave produktov po lastnih idejah. V KIKH so vključeni izdelovalke / izdelovalci izdelkov umetnostne obrti in umetnosti. Iniciativa za promocijo svojih članov skrbi s pripravo razstav, ponudbami za udeležbo na sejmih, preko spletne strani, ipd.⁹

Deželna, regionalna ali lokalna združenja za domačo in umetnostno obrt pa so nastala s ciljem povezati izdelovalke in izdelovalce za učinkovitejšo promocijo dejavnosti in trženje produktov. Značilnost združenj je, da v nemščini pojem *Kunsthandwerk* – 'umetnostna obrt' zajema obe dejavnosti. Lokalna združenja v posameznih krajih ali regijah povezujejo izdelovalke / izdelovalce z namenom učinkovite javne predstavitve. V centru BIOS – Nationalparkzentrum Mallnitz so leta 2011 organizirali razstavo izdelkov petnajstih izdelovalcev iz regije Hohe Tauern s številnimi delavnicami.¹⁰ V Borovljah deluje skupina, leta 2011 preimenovana v »hondgmocht« – Ferlacher Kunsthandwerk.¹¹ Člani se redno srečujejo, organizirajo razstave in tečaje. Društvo Talente-Schmiede z Zg. Zilje združuje kulturo, umetnost in zdravje.¹² Keramičarje in keramičarke združuje Keramikgruppe ELSA-Viktring/Vetrinj.¹³

Zgodovina obrti in rokodelstva na južnem Koroškem

Obrt in rokodelstvo sta bila na Koroškem dolgo postranski gospodarski dejavnosti. Viri za 2. polovico 19. st. navajajo, da se je na Koroškem z obrtjo in nastajajočo industrijo, ki ju v statistikah niso ločevali, ukvarjalo le 4,04 odstotka prebivalcev (Fister M. 1985: 80). Po podatkih iz leta 1857 so bile med malimi obrtmi, ki so zadovoljevale potrebe vsakdanjega življenja, najbolj razširjene pletarstvo ter izdelovanje voz, sani, grabelj, vil, lopat, metel in kuhinjske posode. Večina izdelkov, ki so jih prodajali na četrtkovem sejmu v Celovcu, med njimi škafe, sode, pinje in cokle, je bila izdelana v Rožu, Kožentavra pa je bila center usnarjev in krznarjev (Fister M. 1985: 82–83). Predvsem v Rožu so še v 19. st. znali tkati skoraj vsi moški. Za Sveče, Podgrad in Šentjakob arhivski viri navajajo, da so tkali velike plahte, ki so jih za potrebe ladij prodajali v tržaško pristanišče (Potočnik 1909: 138). V začetku 20. st. so tkali predvsem kajzarji in gostači, nekateri doma, drugi pa so hodili v *šteto*, kjer so bili plačani od stkanega vatla platna (Destovnik 1996: 90).

⁷ Meisterstraße – Qualität aus Meisterhand: <http://www.meisterstrasse.at/home>.

⁸ Florian Güllert, ročne gravure: <http://www.handgraveur.at>.

⁹ Kärntner Initiative Kunsthandwerk: <http://www.kikh.at>.

¹⁰ BIOS – Nationalparkzentrum Mallnitz: <http://www.bios-hohetauern.at>.

¹¹ hondgmocht – Ferlacher Kunsthandwerk: <http://hondgmocht.blogspot.com>.

¹² Talente-Schmiede: <http://www.talente-schmiede.at>.

¹³ Keramikgruppe ELSA – Viktring: <http://www.keramikgruppe-elsa.at>

Vir iz leta 1900 obrtnike združuje s trgovci in delavci v tovarnah ter med 367.324 koroškimi prebivalci navaja 79.098 rudarjev, obrtnikov in trgovcev. Do leta 1920 je večina prejšnje obrtne dejavnosti prešla v malo ali veliko industrijsko proizvodnjo (Singer 1974: 10–49 v Fister M. 1985: 83).

V kmečkem okolju so se kmetje ob kmetijski dejavnosti predvsem pozimi ukvarjali s hišnimi dejavnostmi kot dopolnilnimi dejavnostmi; s surovinami iz svojega neposrednega okolja so izdelovali predmete za vsakdanjo rabo. Med hišno dejavnost so spadali pletarstvo, mlinarstvo, enostavnejša tesarska dela, pletenje lanenih vrvi, čebelarstvo, peka kruha (Destovnik 1996: 44). Med hišne pa niso spadale tiste dejavnosti, ki so zahtevale posebna znanja ali orodja, med njimi valjanje raševine, ki so jo v posebnih mlinih valjali *vavhvarji*, kuhanje oglja, žganje apna – zaradi prenavljanja kmečkih hiš se je ohranilo še dolgo v 2. pol. 20. st., žagarstvo, izdelovanje skodel. Zahtevnejše izdelke so kmetom pri njih doma z delom *na štero* izdelali za to usposobljeni rokodelci ali pa so jih kupovali na kmečkih sejnih. *Na štero* so hodili pletarji, *drzovci*, ki so česali laneno in volneno prejo, tkalci, krojači, šivilje, čevljarji, krovci, tesarji, mizarji, sedlarji. Med za svoje delo izučeni rokodelci so bili kovači – edini so za opravljanje svoje obrti potrebovali mojstrski izpit – kolarji oziroma *bognarji* usnjarji, krznarji, sedlarji, sodarji, puškarji, lončarji in mizarji (Destovnik 1995: 154–157). V Rožu je bila posebna obrt še po drugi svetovni vojni stiskanje, *prešanje* sadja (Fister M. 1985: 135).

Tako Narodopisna zbirka Slovenske prosvetne zveze (Destovnik 1995, 1996, 2001, 2004), ki je nastajala v začetku petdesetih let 20. st. pod vodstvom Jerneja Šušteršiča, kot v Etnološkem muzeju na Kostanjah (Etnološki muzej ... 2002) predstavljeni predmeti pričajo, da so bile med obrtmi še nekaj let po drugi svetovni vojni dejavni kovaštvo, pletarstvo, mizarstvo, sodarstvo, kolarstvo, tesarstvo, krovstvo, mlinarstvo, predilstvo in tkalstvo, sedlarstvo, čevljarstvo, coklarstvo, suhorobarstvo in godčevstvo.

V etnoloških raziskovalnih delavnicah, ki jih je med letoma 1993 in 2003 na dvojezičnem ozemlju južne Koroške organizirala SPZ z Zvezo prijateljev mladine iz Ljubljane, so mladi raziskovali tudi obrti (Ramšak 1994; Žbontar 1995, 1999; Kodrič 1996; Peršin 2000; Destovnik 2003).

SNI in Avdiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstveno-raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti – ISN ZRC SAZU sta posnela etnološke filme o peki božičnega kruha (*Peka ...* 1995) in izdelavi velikonočnih prajtljev (*Ziljski ...* 2005). Rokodelske veščine so snemali tudi v projektu avdiovizualne dialektologije na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu (Maurer-Lausegger 1999). Ustvarjalnost domačinov je predstavljena tudi v krajevni monografiji o Dobrli vasi, kjer so krajani sami pisali o pletenju košar, izdelovanju škafov, izdelovanju cvetlic, maket, o vezenju in izdelovanju jaslic (Makarovič M. 1996: 539–560). Monografska študija Marije Makarovič (2004) obravnava vezenje na južnem Koroškem od začetkov do danes, objava knjige pa je zbudila ponovno zanimanje za vezenje velikonočnih prtov s tradicionalnimi vzorci. TV oddaja *Dober dan, Koroška*, namenjena slovenski narodni skupnosti na Koroškem, je doslej prikazala več oddaj o domači in umetnostni obrti.¹⁴

Vizija

Pod pojmom domače in umetnostne obrti na južnem Koroškem razumemo vse od ohranjanja tradicionalnih rokodelskih veščin do izdelave replik in sodobnih uporabnih in okrasnih predmetov, spominkov in umetnin. To se pri nemško govorečih na Koroškem še dodatno zaplete, saj se pojem *Kunsth Handwerk* – 'umetnostna obrt' deloma enači s pojmom *Volkskunst* – 'ljudska umetnost', zato so t. i. »tipični« koroški spominki oblikovani na podlagi idej o

¹⁴ Arhiv slovenskega programa ORF, Klagenfurt/Celovec.

»izvirnosti« podeželske ljudske kulture, ki naj bi odražala regionalno (koroško) prepoznavnost.¹⁵ Istenje pojmov je privedlo do nejasnih predstav o ljudski umetnosti in umetnostni obrti ter vsebinah spominkov. Ker poenotene kulturne promocije dejavnosti domače in umetnostne obrti ni bilo, je to področje na Koroškem danes v javnosti premalo prepoznavno in ozaveščeno. To so ugotavljali tudi izdelovalke in izdelovalci, ki si želijo v sklopu projekta ustanovitev promocijskega foruma za domačo in umetnostno obrt, ki bi upošteval vse vidike – kulturne in gospodarske. Čeprav je kulturoloških študij o domači in umetnosti obrti na Koroškem malo, pa se v zadnjem času lokalna in regionalna združenja vse bolj zavedajo, da je treba izdelovalkam / izdelovalcem poleg možnosti predstavitve njihovih izdelkov omogočiti tudi pridobivanje znanja o pomenu nove interpretacije tradicionalnih rokodelskih znanj in veščin, kar v tehniziranem svetu postaja vse bolj pomembno.

V nadaljevanju projekta načrtujemo s sodelovanjem etnologa, oblikovalca in rokodelca spodbujati nastanek novih estetsko oblikovanih, uporabnih in iz kulturne dediščine izvirajočih rokodelskih izdelkov. Opuščeni leseni paviljon na dvorišču k & k centra v Šentjanžu v Rožu bomo preuredili v prostor za tematske razstave rokodelskih izdelkov in jih povezali z rokodelskimi delavnicami za otroke in odrasle. Na kvalitetne rokodelske izdelke bomo opozarjali tudi z občasnimi krajšimi promocijskimi aktivnostmi v kulturnih domovih krajevnih društev, posojilnicah, slovenskih knjigarnah, gostilnah, zadrugah, ipd.). V seznam na spletni strani projekta bi radi vključili čim več koroških tako slovensko kot nemško govorečih rokodelk in rokodelcev.

Viri in literatura

- DESTOVNIK, Irena: Čebelarstvo; Lan in ovca; Delo z lesom; Obrt. V: Narodopisna zbirka Slovenske prosvetne zveze (diplomska naloga). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1995.
- DESTOVNIK, Irena: Ko bo cvetel lan / Wenn der Lein blüht: Razstavni katalog. Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 1996.
- DESTOVNIK, Irena: Odstiranja: Predstavitev Narodopisne zbirke Slovenske prosvetne zveze / Enthüllungen: Aus der ethnographischen Sammlung des Slowenischen Kulturverbandes in Klagenfurt. Razstavni katalog. Klagenfurt/Celovec: SPZ, 2001.
- DESTOVNIK, Irena: Delo z lesom. V: *Na poti skozi čas / Auf dem Weg durch die Zeit*. Celovec in Bilčovs: SPZ in SPD »Bilka«, 2003: 24–41.
- DESTOVNIK, Irena: Obrti. V: *Narodopisna zbirka Slovenske prosvetne zveze / Die volkskundliche Sammlung des Slowenischen Kulturverbandes in Klagenfurt* (Zbirke s te ali one strani / Sammlungen diesseits oder jenseits der Grenze). Ljubljana in Celovec: Slovenski etnografski muzej in SPZ, 2004, 44–45, 94–95.
- ETNOLOŠKI muzej Kostanje: kraj spomina in učenja / Museum für Alltagsgeschichte Köstenberg: Ein Ort der Erinnerung und des Lernens. Vodnik / Museumsführer. Uredila Vito Hazler in Martina Piko-Rustia, avtorici besedil Polona Sketelj in Uši Sereinig. Kostanje/Köstenberg: Slovensko prosvetno društvo Drabosnjak / Slowenischer Kulturverein SPD Drabosnjak; Celovec/Klagenfurt: Krščanska kulturna zveza / Christlicher Kulturverband Slovenska prosvetna zveza / Slowenischer Kulturverband, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik / Slowenisches Volkskundeeinstitut Urban Jarnik, 2002.
- FISTER, Majda: Gospodarski razvoj območja: Čebelarstvo; Obrti. Razkroj in stopnja ohranjenosti tradicionalne kulturne podobe v domači delavnosti in obrti. V: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje: Rož*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF Univerze v Ljubljani, 1985, 80–84, 133–135.
- KODRIČ, Matej: Preživljanje na podeželju / Produktion auf dem Lande. V: *Na poti skozi čas / Auf dem Weg durch die Zeit*. Celovec in Škocijan: SPZ in SPD »Vinko Poljanec«, 1996: 67–71.
- MAKAROVIČ, Marija: *Dobrla vas – Iz preteklosti v vsakdanjost*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba 1996, 539–560.
- MAKAROVIČ, Marija: *Vezenine so okras, vezenje pa veselje: O vezeninah in vezenju koroških Slovencev*. Celovec: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik; Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2004.

¹⁵ Na to opozarjajo tudi na spletni strani koroškega Heimatwerka: www.kaerntnerheimatwerk.at.

- MAURER-LAUSEGGER, Herta: Kruh iz črne kuhinje. Narečne dokumentacije 8.1, Univerza v Celovcu, 1999. Produkcija: Artis film; Kruh iz črne kuhinje – Priloga filmu. Narečne dokumentacije 8.1.1, Univerza v Celovcu, 1999.
- Peka božičnega kruha*. Sele-Kot, 1995. Podobe znanosti. Producent Avdiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU Ljubljana, koproducent Krščanska kulturna zveza Celovec. Strokovno vodstvo Marija Makarovič, kamera, montaža, režija Naško Križnar. Betacam, 28' 31".
- PERŠIN, Špela: Domače obrti v Železni Kapli in okolici. V: *Na poti skozi čas / Auf dem Weg durch die Zeit*. Celovec in Železna Kapla: SPZ in SPD »Zarja«, 2000, 22–36.
- POTOČNIK; Matko: Vojvodina Koroška I. Ljubljana: Matica Slovenska, 1909:132–136.
- Presenc iz Vidre vasi*. Vidra vas, Pliberk 2006. Producent Avdiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU Ljubljana, koproducent SNI Urban Jarnik. Strokovno vodstvo Martina Piko-Rustia, kamera Naško Križnar, montaža Miha Peče. DV CAM, 30' 25".
- RAMŠAK, Mojca: Obrti / Gewerbe. V: *Na poti v vas / Unterwegs ins Dorf*. Celovec in Radiše: SPZ in SPD »Radiše«, 1994: 69–74.
- Ziljski prajtelj*. Žihpolje, 2005. Producent Avdiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU Ljubljana, koproducent SNI Urban Jarnik. Strokovno vodstvo Martina Piko-Rustia, Naško Križnar, kamera Naško Križnar, montaža in urejanje Miha Peče. DV CAM, 15' 46".
- ŽBONTAR, Damjana: »Bičičva, strd mi daj!« V: *Na poti v vas / Unterwegs ins Dorf*. Celovec in Pliberk: SPZ in SPD »Edinost«, 1995: 7–15.
- ŽBONTAR, Damjana: Domače obrti v Šentprimozu in okolici / Hausgewerbe in St. Primus und Umgebung. V: *Na poti skozi čas / Auf dem Weg durch die Zeit; Dvajset let kulturnega doma »Danica« v Šentprimozu / 20 Jahre Kulturhaus »Danica« in St. Primus*. Celovec in Šentprimož: SPZ in SPD »Danica«, 1999, 47–61.

SÜDKÄRNTEN

Zuerst waren die Erstellung von wiedererkennbaren Qualitätssouvenirs mit der Einbindung der Präsenz der slowenischen Sprache und Kultur, sowie die Vermarktung von Handwerks-erzeugnissen gemeinsam mit heimischen bäuerlichen Produkten die Projektziele in Südkärnten. Mit der Umorientierung des Projekts aus der Wirtschaft in die Kultur haben sich die Projektziele auf die Erforschung der handwerklichen Tätigkeiten und die Produktentwicklung gerichtet.

Die Resultate der ethnologischen und anderen kulturologischen Untersuchungen und die Sichtung der ethnologischen Filme wurden seitens der Forscherinnen mit Feldforschung ergänzt. Die Ethnologinnen von SPZ, KKZ und SNI führten 60 Interviews durch. Sie stellten fest, dass die zahlreichste Gruppe jene der Hobbyhandwerker ist, kleinere Gruppen sind jene mit einem angemeldeten Gewerbe oder die als Künstler Tätigen. Unter den Materialien überwiegen Holz, Ton, Wolle und Baumwolle, es folgen Metalle, Stein, Glas, Wachs und Leder. Weiters wurden die händische Schöpfung von Papier, die Handbemalung von Ziergegenständen, die Imkerei, das Brotbacken im Brotbackofen und das Pressen von Lein- und Hanföl dokumentiert.

Bezüglich der Betreuung von Handwerkern kann sich Österreich nicht mit Slowenien vergleichen. In einigen Vereinigungen und Initiativen auf Bundes- und auf Landesebene sind Hersteller und Erzeugnisse im Hinblick auf die exzellente Qualität (Meisterstraße) eingeschlossen, andere im Hinblick auf Qualität und Innovation (KIKH, BIOS – Nationalparkzentrum Mallnitz), andere im Hinblick auf gemeinsame Bewerbung und Vermarktung (»hondgmocht« – Ferlacher Kunsthandwerk, Verein Talente-Schmiede im Gailtal, Keramikgruppe ELSA-Viktring). Der Begriff Hausgewerbe und Kunsthandwerk umfasst in Südkärnten die Erhaltung von traditionellen handwerklichen Kenntnissen, die Herstellung von Repliken und zeitgenössischer Gegenstände, Souvenirs und Kunstwerke, gleichzeitig wird der Begriff *Kunsthandwerk* manchmal mit dem Begriff *Volkskunst* gleichgesetzt. Die Gleichsetzung der Begriffe verursacht unklare Vorstellungen über Volkskunst und Kunsthandwerk sowie Souvenirs. Trotz Fehlens kulturologischer Studien über Hausgewerbe und Kunsthandwerk wächst in letzter Zeit in lokalen und regionalen Vereinigungen in

Kärnten das Bewusstsein, dass es nötig ist, den Herstellern neben der Möglichkeit der Präsentation ihrer Erzeugnisse auch die Möglichkeit der Wissensaneignung über die Bedeutung einer Neuinterpretation traditioneller handwerklicher Kenntnisse und Fertigkeiten zu geben.

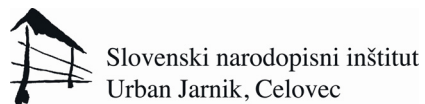
In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts befassten sich in Kärnten nur 4,04 % der Bevölkerung mit Gewerbe und der entstehenden Industrie, was die Statistiken nicht auseinanderhielten, und beim Kleingewerbe überwogen die Flechterei sowie die Herstellung von Schlitten, Wagen, Rechen, Gabeln, Schaufeln, Besen und Küchengeschirr. Im Rosental wurden Bottiche, Fässer, Butterfässer und Zockel hergestellt, in Kirschentheur waren Gerber und Kürschner tätig. Weber aus dem Rosental webten im 19. Jh. große Planen für den Hafen Triest. 1900 werden in den Quellen die Gewerbetreibenden gemeinsam mit den Kaufleuten und Fabriksarbeitern angeführt: Unter den 367.324 Einwohnern von Kärnten waren 79.098 Bergleute, Gewerbetreibende und Kaufleute, bis 1920 ging der Großteil des Gewerbes in der klein- und großindustriellen Produktion auf.

Die Bauern stellten noch einige Jahre nach dem Zweiten Weltkrieg den Großteil der Gegenstände für den täglichen Bedarf selbst her. Zur sogenannten Haustätigkeit gehörten Flechterei, Müllerei, einfache Zimmerarbeiten, das Herstellen von Leinenseilen, die Imkerei, das Brotbacken. Besondere Kenntnisse oder Werkzeuge waren erforderlich für das Walken von Rasch, die Köhlerei, die Kalkbrennerei, die Sägerei, die Schindelmacherei. »In die Stör« gingen Korbflechter, die »Riffler«, die das Flachs- und Wollgarn kämmten, die Weber, Schneider, Näherinnen, Schuster, Dachdecker, Zimmerleute, Tischler und Sattler, unter den gelernten Handwerkern gab es Schmiede, Wagner, Gerber, Kürschner, Sattler, Fassbinder, Büchsenmacher, Töpfer und Tischler. Auch Exponate aus der Volkskundlichen Sammlung des Slowenischen Kulturverbandes und des Ethnologischen Museums in Köstenberg zeugen davon, dass noch einige Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg Schmiede, Korbflechter, Tischler, Fassbinder, Wagner, Zimmerleute, Dachdecker, Müller, Spinnerinnen und Weber, Sattler, Schuster, Zockelmacher, Holzwarenhersteller und Instrumentenmacher tätig waren.

Im Rahmen des Projekts ist bei der Entwicklung von hochwertigen, auf dem Kulturerbe beruhenden Erzeugnissen die Zusammenarbeit von Handwerkern mit Designern und Ethnologen geplant. Der Pavillon neben dem k & k-Zentrum in St. Johann im Rosental wird zu einem Ausstellungsraum umgestaltet und für Kinder und Erwachsene Handwerksworkshops organisiert. In slowenischen Kulturhäusern, Kreditkassen, Buchhandlungen und Genossenschaften bzw. Kaufhäusern sind Bewerbungsaktionen vorgesehen. Ins Verzeichnis auf der Projektwebseite sollen möglichst viele slowenisch- und deutschsprachige Handwerkerinnen und Handwerker aus Kärnten aufgenommen werden.

PARTNERJI / PARTNER

SOFINANCERJI / KOFINANZIERUNG

